

LEONAS DEGRELIS

**HITLERIO SOCIALINĖ
REVOLIUCIJA**

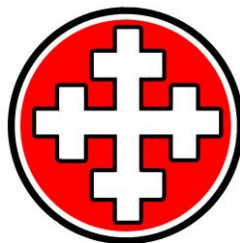

Leple

LEON DEGRELLE
HITLERIO SOCIALINĖ REVOLIUCIJA

VERSTA IŠ 1992 m. „JOURNAL OF
HISTORICAL REVIEW, 12 TOMO 3 NUMERIO.

NACIONALISTO BIBLIOTEKA
2013 m.

TURINYS

HITLERIO SOCIALINĖ REVOLIUCIJA

LEIDĖJŲ ŽODIS

HITLERIO SOCIALINĖ REVOLIUCIJA

- I. Kas užbaigs bankrotą?**
- II. Valstybės suvienijimas**
- III. Partijų panaikinimas**
- IV. Profesinių sąjungų suvienijimas**
- V. Iš kur gauti milijardus?**
- VI. Socialinė revoliucija**

LEIDĖJŲ ŽODIS

„*Nacionalisto biblioteka*“ leidžia istorinio valonų tautinių socialistų vado, Antrojo pasaulinio karo kovotojo ir veterano, Leono Degrelio¹ tekstą apie Trečiojo Reicho vykdytą praktinę socialinę ir ekonominę politiką. Pateikiama labai daug įdomių ir populiariai neaptarinėjamų faktų; nušviečiami tiek nacionalsocialistų režimo taktiniai – pragmatiniai kompromisai su tuometiniais Vokietijos buržuazijos elementais, tiek ir teigiami nacionalsocialistinės Vokietijos laimėjimai socialinės ir ekonominės politikos baruose.

Šituo leidiniu nesiekama nei aklaai liaupsinti, nei kritikuoti vykdytos politikos aspektų, o tik pažintiniais tikslais pateikti faktus pristatanti istorinį dokumentą.

Bet turėdami omeny, kad, kaip žino protaujantys žmonės, istoriją visada sau reikiamu stiliumi rašo patys nugalėtojai, šis Hitlerio amžininko darbas turėtų būti įdomus visiems ieškantiems istorinės tiesos, iš kurios galima pasimokyti ir šiandien; kaip teigė senovės romėnų politikas Ciceronas, „kas nepažįsta istorijos, visada lieka vaiku“.

¹ Leon Degrelle, Belgijos Reksistų lyderis, SS karininkas, apdovanotas kovotojas Rytų fronte. Vienas pirmųjų iš aštuonių šimtų Valonų savanorių, prisijungusių prie Ašies kampanijos prieš Sovietų Sąjungą ir marksizmą. Tik trys iš jų išgyveno karą, vienas iš jų buvo Degrelle. Jis mirė 1994 m., vis dar būdamas tremtyje Ispanijoje.

HITLERIO SOCIALINĖ REVOLIUCIJA

I. KAS UŽBAIGS BANKROTĄ?

„Mes turime valdžią. Dabar prasideda mūsų milžiniškas darbas.”

Šiuos žodžius Hitleris ištare 1933 m. sausio 30-osios vakare Berlyne, kai po Kanceliarijos langais ištisas penkias valandas pro jį plūdo džiūgaujančios minios.

Jo politinė kova tęsėsi 14 metų. Jis pats buvo 43-jų metų amžiaus, tai yra, tiek fiziniu, tiek intelektualiniu požiūriu savo jėgų viršūnėje. Jis į savo pusę patraukė milijonus vokiečių ir suvienijo juos didžiausioje ir dinamiškiausioje šalies partijoje, partijoje, kurią saugojo šimtatūkstantinis šturmo padalinys, kurio tris ketvirtadalius sudarė darbininkų klasė. Jis buvo ypač išvalgus. Pergudraudamas savo priešus, jis juos visus vieną po kito nugalejo.

Tada, stovėdamas prie lango iškėlęs ranką ekstazės apimtai miniai, jis turėjo žinoti, koks yra triumfo jausmas. Tačiau jis atrodė beveik apatiškas, įsigilinęs į save, tarsi būtų kitame pasaulyje.

Tai buvo pasaulis, labai nutolęs nuo džiugios ekstazės gatvėje, jį mylinčių ir jo nekenčiančių 65 milijonų piliečių pasaulis, už kuriuos nuo šio vakaro jis buvo atsakingas. Ir, kaip jis žinojo – ir kaip 1933 m. sausio pabaigoje žinojo beveik visi vokiečiai – tai buvo slegianti ir bemaž beviltiška atsakomybė.

Praėjus pusei amžiaus, nedaug žmonių supranta su kokia krize tuo metu buvo susidūrusi Vokietija. Šiandien lengva įsivaizduoti, kad vokiečiai visuomet gerai maitinosi ir net buvo apkūnūs. Tačiau tie vokiečiai, kuriuos "paveldėjo" Hitleris, buvo beveik vieni griaučiai.

Prieš jam ateinant į valdžią, daugybė "demokratinių" vyriausybių nuolat keitė viena kitą dažnai sukeldamos visišką sąmyšį. Vietoje to, kad sumažintų žmonių vargą, dėl savo nestabilumo šios vyriausybės jį tik padidino: jos negalėjo vykdyti vieno ar kito plano ilgiau nei metus ar du. Vokietija atsidūrė aklavietėje. Tik per keletą metų šalyje įvyko 224 000 savižudybių – siaubingas skaičius, parodantis dar siaubingesnį vargą.

1933 m. pradžioje skurdas tarp Vokietijos gyventojų buvo bemaž visuotinai paplitęs. Mažiausiai šeši milijonai alkanų bedarbių be tikslo klaidžiojo

gatvėmis, gaudami apgailėtiną bedarbio išmoką, kuri nesiekė net 42 Markių per mėnesį. Daugelis šių bedarbių turėjo šeimas, kurias taip pat reikėjo išmaitinti, taigi iš viso 20 milijonų vokiečių, trečdalis šalies gyventojų, buvo priversti išgyventi vienam žmogui dienai turėdami apie 40 Pfenigų.

Negana to, bedarbio išmoka buvo skiriama tik šešių mėnesių laikotarpiui. Pasibaigus šiam laikotarpiui, žmonės gaudavo tik varganas pašalpas, dalinamas socialinės rūpybos įstaigų.

Nors ši pagalba bedarbiams buvo didelė dalimi neadekvati, bandydamos apsaugoti šešis milijonus bedarbių nuo visiško susinaikinimo net ir šešių mėnesių laikotarpiui, tiek valstybė, tiek ir vietiniai Vokietijos valdžios padaliniai buvo sužlugdyti: vien tik 1932 m. ši pagalba pareikalavo keturių milijardų Markių, tai yra - 57 procentų federalinės valdžios ir regionų bendrų mokestinių pajamų. Didelė dalis Vokietijos savivaldybių bankrutavo.

Net ir tie, kuriems pasisekė gauti kokį nors darbą, gyveno ne ką geriau. Darbininkų ir kitų darbuotojų atlyginimai buvo sumažinti 25 procentais. Dvidešimt vienas procentas iš jų uždirbdavo nuo 100 iki 250 Markių per mėnesį; 69,2 procentai iš jų, 1933 m. sausio mėnesio duomenimis, gavo mažiau nei 1200 Markių per metus. Buvo apskaičiuota, kad tik 100 000 vokiečių galėjo gyventi be finansinių rūpesčių.

Per tris metus iki Hitleriui ateinant į valdžią bendros pajamos sumažėjo daugiau nei per pusę: nuo 23 iki 11 milijardų. Vidutinės pajamos žmogui sumažėjo nuo 1187 Markių 1929 m. iki beveik netoleruotino lygio – 627 Markių – 1932 m. 1933 m. sausio mėnesį, kai Hitleris atėjo į valdžią, 90 procentų vokiečių skurdo.

Niekam nepavyko išvengti nedarbo gniaužtų. Intelektualai nukentėjo taip pat, kaip ir darbo klasė. Iš 135 000 baigusiųjų universitetus 60 procentų liko bedarbiais. Tik nedidelė dalis jų gaudavo bedarbio išmokas.

„Kiti“ – rašė užsienio apžvalgininkas Marselis Lalaras (Marcel Laloire) (savo knygoje „Naujoji Vokietija“) – „yra išlaikomi savo tėvų arba nakvoja pigiuose nakvynės namuose. Dienomis juos galima pamatyti vaikščiojančius Berlyno gatvėmis su ženklais ant nugarų, skelbiančiais, kad jie sutiks dirbti bet kokį darbą.“

Tačiau nebuvo visai jokio darbo.

Tokį pat drastišką nuosmukį patyrė ir Vokietijos namudinė pramonė, kurioje dirbo apie keturi milijonai darbininkų. Jos apyvarta sumažėjo 55 procentais, pardavimai smuko nuo 22 milijardų iki 10 milijardų Markių.

Labiausiai krizė paveikė statybų sektoriaus darbuotojus. 90 procentų jų tapo bedarbiais.

Ūkininkai taip pat buvo su sužlugdyti, juos prislėgė iki 12 milijardų Markių siekiantys nuostoliai. Daugelis iš jų buvo priversti įkeisti savo namus ir žemę. 1932 m. vien tik palūkanos už jų paimtas paskolas dėl susidariusios krizės siekė 20 procentų visos šalyje pagaminamos žemės ūkio produkcijos vertės. Tų, kurie neįstengė sumokėti palūkanų, ūkiai buvo parduodami iš varžytinių: 1931-1932 m. taip buvo likviduoti 17 157 ūkiai, kurių bendras plotas sudarė 462 485 hektarus.

Vokietijos „Veimaro Respublikos“ „demokratija“ (1918-1933) įrodė savo neefektyvumą sprendžiant tokias siaubingas problemas, kaip kad šis milijonų žemės ūkio darbininkų, kurie buvo stabiliausi ir sunkiausiai dirbantys piliečiai, nuskurdinimas. Apiplėšti, nuskurdinti, apliesti: nereikia stebėtis, kad jie išgirdo Hitlerio kvietimą.

1933 m. sausio 30 d. jų situacija buvo tragiška. Kaip ir likusią Vokietijos darbo klasės dalį juos išdavė jų politiniai lyderiai, palikdami jiems tik galimybes gauti apgailėtinus darbo užmokesčius, menkas ir neužtikrintas išmokas, arba atvirą pažeminimą prašant išmaldos.

Vokietijos pramonė, kadaise buvusi garsi visame pasaulyje, nebeklestėjo nepaisant milijonų Markių paramos, kuria finansų magnatai jautėsi privalantys papildyti partijų iždus prieš kiekvienus rinkimus, norėdami užsitikrinti sėkmingą bendradarbiavimą. 14 metų konservatoriai, krikščionys demokratai ir politinis centras maitinosi iš to paties lovio, kaip ir jų konkurentai iš politinės kairės.

Taigi, iki 1933 m. socialdemokratai buvo dosniai papirkinėjami kapitalisto verslininko Fridricho Fliko. Tiek ir šis, tiek ir kiti panašūs atvejai buvo gerai apgalvotos taktikos dalis. Po 1945 m. jo ištikimas šiai tradicijai sūnus toliau teikė dosnią paramą Bundestago socialistams, kurie, savo ruožtu, aplinkiniu keliu rėmė panašiai mąstančiais ir lygiai tokias pačias godžias politines partijas užsienyje. Rėmėjai, žinoma, užsitikrindavo, kad jų dovanos atsipirktų patraukliais kontraktais ir finansinių prievolių panaikinimu.

Niekas nieko nemokamai neduoda. Politikoje pančiai yra uždedami pinigų pavidalu.

Net ir užsitikrinę geranorišką bendradarbiavimą su sisteminių Veimaro partijų politikais, Vokietijos kapitalizmo titanai patyrė tik ištisą katastrofų seką. Jų remiamos margos vyriausybės, suformuotos politiniame chaose per peštynes ir kompromisus, buvo visiškai neefektyvios. Jos ėjo nuo vienos nesėkmės prie kitos, neskirdamos laiko ilgalaikiam planavimui ir neturėdamos valios save apriboti ir atlikti sau priderančias funkcijas.

Bet kokiam svarbiam dalykui atlikti reikia laiko. Tik turint laiko galima subrandinti didelius planus ir surasti kompetentingus žmones, kurie sugebėtų juos įgyvendinti. Tad nėra ko stebėtis, kad bet kokie ekonominiai planai, parengti nuolat besikeičiant politinių jėgų pusiausvyrai, buvo pasmerkti žlugti.

Politinių partijų papirkinėjimas nė kiek nepadėjo joms susidoroti su Versalio sutarties primestais išipareigojimais. 1923 m. Prancūzija, okupuodama pramoninį Rūro regioną, praktiškai prigriebė Vokietiją už gerklės ir per šešis mėnesius privertė Veimaro vyriausybę apgailėtinais kapituliuoti. Tačiau kaip tada, susiskaldę ir niekindami vienas kitą, šitie politiniai klajojantys paukščiai galėjo pasipriešinti? 1923 m. vos per kelis mėnesius septynios Vokietijos vyriausybės pakeitė viena kitą. Jos neturėjo kito pasirinkimo, kaip tik pasiduoti žeminančiai Sąjungininkų kontrolei ir Puankarė apmokamų agentų kurstomoms separatistinėms intrigoms.

Aukšti tarifai Vokietijos užsienyje parduodamoms prekėms stipriai apribojo šalies eksporto galimybes. Išipareigoję mokėti milžiniškas sumas nugalėtojams, vokiečiai išleido milijonų milijonus. Kuomet šalis galutinai nukraujavo, vokiečiai buvo priversti imti didžiules paskolas iš užsienio, ypač iš Jungtinių Amerikos Valstijų.

Šis išiskolinimas galutinai pribaugė šalį ir 1929 m. ištūmė į baisią finansinę krizę.

Stambieji pramonininkai, nepaisant visų riebių kyšių politikams, dabar pasijuto bejėgiai: jų fabrikai buvo tušti, jų darbininkai gyveno kaip visiškai valkatos išsekusiais veidais netoli fabrikų esančiuose niūriuose darbo klasės gyvenamuosiuose rajonuose.

Tūkstančiai Vokietijos fabrikų nutilo, o jų kaminai atrodė kaip negyvų medžių miškas. Daugelis jų buvo uždaryti. Tie, kurie išliko, dirbo nepilnais pajėgumais. Bendras Vokietijos pramonės produkcijos kiekis smuko perpus: nuo septynių milijardų Markių 1920 m. iki trijų su puse milijardo 1932 m.

Puikus pavyzdys yra automobilių pramonė. 1932 m. Vokietijos produkcija sudarė proporcingai tik vieną dvyliktąją Jungtinių Valstijų ir tik vieną ketvirtąją Prancūzijos produkcijos: pagaminti 682 376 automobiliai (vienas automobilis 100 gyventojų) palyginti su 1 855 174 automobiliais pagamintais Prancūzijoje, net jei šios šalies gyventojų skaičius buvo 20 milijonų mažesnis, nei Vokietijos.

Tokį pat nuosmukį Vokietija patyrė eksporto srityje. Jos pajamos iš prekybos sumažėjo nuo 2,872 milijardų Markių 1931 m. iki 667 milijonų 1932 m. – tai beveik 75 procentų nuosmukis.

Dėl nuolatinių mokėjimų sustabdymų ir didelio negražinamų skolų skaičiaus ėmė irti ir Vokietijos centrinis bankas. Tą dieną, kai Hitleris atėjo į valdžią, Reichsbankas dėl nuolatinių reikalavimų gražinti užsienio skolas turėjo

tik 83 milijonus Markių užsienio valiuta, 64 milijonai iš kurių turėjo būti išmokėti jau sekančią dieną.

Astronominė užsienio skola, suma viršijanti bendrą trijų metų šalies eksporto vertę, buvo kaip švininis svarmuo ant kiekvieno vokiečio pečių. Nebuvo galimybės problemos išspręsti ir pasitelkiant vidinius šalies išteklius: bankininkystės operacijos buvo beveik visiškai sustojusios. Buvo likę tiktai mokesčiai.

Deja, pajamos gaunamos iš mokesčių taip pat drastiškai sumažėjo. Nuo devynių milijardų Markių 1930 m. bendros iš mokesčių gaunamos pajamos nukrito iki 7,8 milijardų 1931 m. ir iki 6,65 milijardų 1932 m. (vien tik bedarbystės išmokoms reikėjo keturių milijardų iš šios sumos).

Regioninių ir vietos valdžios institucijų finansinės skolos našta siekė milijardus ir taip pat didėjo bauginančiu greičiu. Apgultos milijonų nepritekliaus kamuojamų piliečių, vien tik savivaldybės 1928 m. buvo skolingos 6,542 milijardus, 1932 m. ši skola išaugo iki 11,295 milijardų. 1,668 milijardo šios skolos sudarė trumpalaikės paskolos.

Jokios vilties išmokėti šias paskolas pasitelkiant naujus mokesčius nebuvo galima net įsivaizduoti. Nuo 1925 iki 1931 m. mokesčiai ir taip buvo išaugę 45 procentais. Laikotarpyje nuo 1931 iki 1932 m., valdant kancleriui Briuningui, darbo netekusių darbininkų ir pramonininkų su leisgyviais fabrikais Vokietijai dar buvo suduoti 23 smūgiai priimant „neeilinės padėties“ dekretus. Negana to, toks daugkartinis apkrovimas mokesčiais pasirodė esantis visiškai nenaudingas, kaip kad „Tarptautinis Mokėjimų Bankas“ buvo aiškiai numatęs. Ši agentūra savo pranešime patvirtino, kad mokesčių našta Vokietijoje yra tokia didelė, kad jos daugiau didinti nebegalima.

Taigi vienoje finansinių svarstyklių lėkštėje buvo 19 milijardų užsienio skolos ir dar tokia pat suma vidaus skolos. Kitoje – Reichsbanko 83 milijonai Markių užsienio valiuta. Tai būtų tas pats, jei vidutinis vokietis būdamas skolingas savo bankininkui 6000 Markių savo kišenėje turėtų mažiau nei 14 Markių šiai skolai išmokėti.

Viena iš neišvengiamų šio nuolat augančio skurdo ir netikrumo dėl ateities pasekmių buvo staigus gimstamumo sumažėjimas. Kuomet jūsų šeimos santaupų neliaka ir kai jūs ateityje tikėtės dar didesnių nelaimių, jūs nerizikuojate dar padidindami skaičių tų, kurie yra nuo jūsų priklausomi.

Tomis dienomis gimstamumas buvo patikimas šalies gerovės rodiklis. Vaikas yra džiaugsmas, tačiau tik ne tada, kai negali nieko daugiau įdėti į jo mažą rankytę tiktai duonos plutą. Būtent taip jautėsi šimtai tūkstančių vokiečių šeimų 1932 m.

1905 m., valdant kaizeriui Vilhelmui II, gimstamumas buvo 33,4 naujagimio tūkstančiui žmonių. 1921 m. šis rodiklis buvo tik 25,0, o 1924 jis nukrito iki 15,1. Iki 1932 m. pabaigos gimstamumas smuko iki 14,7 naujagimio vienam tūkstančiui gyventojų.

Net ir tokį rodiklį gimstamumas pasiekė tik dėl didesnio gimusiųjų skaičiaus kaimo vietovėse. Penkiasdešimtyje didžiausių Reicho miestų žmonių daugiau mirė negu gimė. Paskutiniaisiais metais 45 procentai darbo klasės šeimų visai nesusilaukė vaikų. Labiausiai gimstamumo nuosmukis pasireiškė Berlyne, kur vienai šeimai teko mažiau nei vienas vaikas, o vienam tūkstančiui gyventojų teko tik 9,1 naujagimio. Čia mirusiųjų skaičius viršijo gimusiųjų skaičių 60 procentų.

Priešingai nei šalies gimstamumo rodikliai, politikai klestėjo kaip niekada anksčiau; ko gero vieninteliai visoje Vokietijoje šiuo katastrofišku metu. Nuo 1919 iki 1932 m. Vokietijoje pasikeitė ne mažiau nei 23 vyriausybės, vidutiniškai – viena nauja vyriausybė kas septynis mėnesius. Kaip kiekvienas nuovokus žmogus gali suprasti, tokie nuolatiniai neramumai šalies politinėje valdžioje sunaikina jos galią ir autoritetą. Negalima net įsivaizduoti, kad eilinėje pramonės įmonėje būtų galima vykdyti kokius nors efektyvius darbus, jei jos direktorių taryba, vadybininkai, valdymo metodai ir svarbiausias personalas keistųsi kas aštuonis mėnesius. Žlugimas būtų garantuotas.

Ir visgi Reichas nebuvo gamykla su 100 ar 200 darbuotojų, o tauta su 65 milijonais piliečių, prislėgta nepakeliamų Versalio sutarties sąlygų, pramonės sąstingio, gąsdinančio nedarbo ir visus šalies gyventojus kankinančio skurdo.

Dauguma kabineto ministrų, vienas kitą nuolat keitusių per paskutiniuosius tryliką metų, dėl smulkių parlamentinių rietenų, rėmėjų reikalavimų ir asmeninių ambicijų nesugebėjo pasiekti nieko kita kaip tik garantuoto chaotiško besivaržančių partijų režimo žlugimo.

Vokietijos situaciją dar labiau apsunkino nevaržoma 25 regionų konkurencija, kuri skaldė šalies valdžią į segmentus, dažnai tiesiogiai prieštaraujančius Berlynui, taip nuolatos žlugdydama ir taip ribotą centrinės Reicho vyriausybės valdžią.

Regioninės valdžios, keleto amžių susiskaldymo reliktas, aršiai gynė savo privilegijas. 1648 m. Vestfalijos sutartis Vokietiją padalijo į šimtus nykštukinių valstybių, dauguma iš kurių buvo muzikines komedijas primenančios karalystės su Liudviką XIV mėgdžiojančiais karaliais ir dvarais, pilnais maivymosi ir lankstymosi.

Net gi Pirmojo pasaulinio karo (1914-1918) pradžioje Vokietijos Reichą sudarė keturios atskiros karalystės (Prūsija, Bavarija, Viurtembergas ir Saksonija), kiekviena su savo valdovu, kariuomene, vėliava, kilmingųjų titulais

ir dailiai emaliuotu Didžiuoju Kryžiumi. Nėgana to, dar egzistavo šešios didžiosios kunigaikštystės, penkios kunigaikštystės, septyni principatai ir trys laisvieji miestai.

Bavarai aršiai laikėsi įsikibę savo odinių kelių, alaus bokalų ir pypkės. Jie dalyvavo kare norėdami tuos dalykus išsaugoti. Saksonai būtų mieliau sutikę su išdidžių prūsų reikalavimais. Visi rūpinosi savo reikalais. Ir visiems jiems toli esantis Berlynas buvo kaip dyglys šone.

Kiekvienas regionas turėjo savo atskirą vyriausybę su parlamentu, ministru pirmininku ir ministrų kabinetu. Visi kartu jie sudarė 59 ministrų būrį, kurį reikėtų pridėti prie dar vienuolikos Reicho ministrų ir 42 laisvųjų miestų senatorių. Taigi, iš viso Vokietija turėjo 112 ministrų, kurie geriausiu atveju vienas į kitą žvelgė su pavydu.

Nėgana to, dar egzistavo nuo dviejų iki trijų tūkstančių deputatų, atstovaujančių tuziną besivaržančių tarpusavyje politinių partijų Reicho, 22 žemių ir trijų laisvųjų miestų institucijose.

1932 m. lapkričio Reichstago rinkimuose, kurie vyko prieš keletą mėnesių iki Hitleriui tampa kancleriu, tarpusavyje varžėsi ne mažiau nei 37 skirtingos politinės partijos, iš viso 7 000 kandidatų (14 iš jų pagal įgaliojimą), beatodairiškai siekiančių atsirinkti parlamentinio pyrago gabalą. Susidarė keista situacija: kuo labiau parlamentinė sistema buvo diskredituota, tuo daugiau demokratijos šalininkų buvo galima pamatyti gestikuliuojančius, besigrumiančius ir nekantraujančius patekti į pažadų traukinį.

Bet atrodo, kad senbuviai, kurie buvo išrinkti, buvo ten amžinai. Jie gaudavo riebias algas (Reichstago deputatas gaudavo dešimt kartų daugiau, nei eilinis darbininkas) ir dar pasirūpindavo sau gausias papildomas pajamas už suinteresuotiems asmenims padarytas paslaugas. Pavyzdžiui, nemažai Berlyną atstovaujančių Reichstago socialistų pasirūpino, kad jų žmonos gautų prabangius kailinius iš žydų finansininkų.

Parlamentinėje demokratijoje mandatai yra trumpalaikiai, ministrų postai tuo labiau. Taigi kyla stipri pagunda apsirūpinti, kol yra galimybė.

Padorūs, nedori ar grobuoniški šie 112 kabinetų ministrai ir tūkstančiai deputatų pavertė Vokietiją nevaldoma valstybe. Nenuginčijama yra tai, kad iki 1933 m. sausio „sisteminiai“ politikai buvo visiškai diskredituoti. Jų įpėdiniai paveldėjo ekonomiškai, socialiniu požiūriu ir politiškai sugriautą valstybę.

Šiandien, praėjus daugiau nei pusei amžiaus, laikais, kai daugelis gyvena pertekliuje, yra sunku patikėti, kad 1933 m. sausį Vokietija buvo taip žemai nusiritusi. Bet kiekvienam, kas studijuoja archyvus ir reikšmingus to laikmečio dokumentus, jokių abejonių nekylo. Nė vienas čia paminėtas skaičius nėra išgalvotas. 1933 m. sausį Vokietija buvo sužlugdyta ir mirtinai nukraujavusi.

Visi ligtoliniai kancleriai, kurie bandė pastatyti Vokietiją ant kojų, įskaitant Briuningą, fon Papeną ir Šleicherį, nieko nepasiekė. Tikrai genijus ar, kaip kai kas tikėjo, beprotis galėjo atgaivinti šalį, nusiritusią į visišką sumaištį.

Kaip prezidentui Franklinui Ruzveltui tuo pat metu teko spręsti panašią krizę Jungtinėse Amerikos Valstijose, jis savo dispozicijoje turėjo milžiniškas aukso atsargas. Priešingai, Hitleris, tyliai stovėdamas prie Kanceliarijos lango tą 1933 m. sausio vakarą, žinojo, kad jo valstybės iždas yra tuščias. Joks geradarys neatsiras ir nepadės jam. Senyvo amžiaus Reicho prezidentas Paulis fon Hindenburgas perdavė jam dokumentus su duomenimis apie stulbinančius įsiskolinimus.

Hitleris žinojo, kad jam reikės pradėti nuo nulio. Net mažiau, negu nuo nulio. Bet jis taip pat pasitikėjo savo stipria valia sukurti Vokietiją iš naujo politiškai, socialiniu požiūriu, finansiškai ir ekonomiškai. Dabar oficialiai ir teisiškai valdžioje, jis buvo įsitikinęs, kad gali greitai šią menkystą paversti Vokietija, kuri būtų galingesnė, nei kada nors anksčiau.

Koki palaikymą ji turėjo?

Viena, kuo jis galėjo pasitikėti, buvo absoliutus milijonų jo fanatiškų pasekėjų palaikymas. Ir tą sausio vakarą jie džiaugsmingai dalijosi pergalės jauduliu. Apie tryliką milijonų vokiečių, daugelis iš jų buvę socialistai ir komunistai, balsavo už jo partiją.

Tačiau milijonai vokiečių vis dar buvo priešiška nusiteikę. Šie žmonės buvo sutrikę, išduoti politinių partijų kurias jie palaikė, tačiau dar netikintys nacionalsocializmu.

Abi pusės – palaikantys Hitlerį ir priešiška nusiteikę – žmonių skaičiumi buvo beveik lygiavertės. Tačiau, jei kairieji buvo stipriai susiskaldę, Hitlerio pasekėjai buvo labai vieningi. Svarbiausias nacionalsocialistų privalumas buvo jų įsitikinimai ir absoliutus tikėjimas lyderiu. Jų gerai organizuota ir disciplinuota partija susidūrė su baisiausiomis kliūtimis ir jas įveikė.

Sulaukęs išskirtinio populiarumo visuomenėje, nacionalsocialistų judėjimas per greitai išaugo ir su tuo susiję problemos laukė jų ateityje. Tūkstančiai vizionierių su neaiškiomis svajonėmis apie valdžią, jau neminint karštagalvių, kurie svajojo tik apie muštynes ir nesibaigiančią revoliuciją, atsidūrė nacionalsocialistų gretose. Ambicingieji norėjo iškilti į viršūnes bet kokia kaina ir kiek galima greičiau. Daugelis iš jų buvo prastai pasiruošę, kitiems paprasčiausiai stigo doros. Būtent dėl jų Hitlerio laukė daug karčių nusivylimų.

Hitleris tai jautė. Jis įsakė sustabdyti naujų narių priėmimą į partiją ir netgi įsakė sumažinti SA – didžiulę civilinę sukarintą organizaciją, kuri ir atvedė jį

į valdžią. Iš tiesų iki 1933 m. SA išaugo iki neįtikėtino 2 500 000 narių skaičiaus, tai yra 25 kartus daugiau, nei reguliari to meto Reicho kariuomenė.

Būtent dėl tokio spaudimo Hitleriui kartais tekdavo imtis skubotų veiksmų, prieštaraujančių jo tikriesiems norams ar ketinimams. Kartais tai reiškė pašalinimą, jėgos panaudojimą ar nelankstumą, net jei jo aukštesnis tikslas buvo taikiai suvienyti tautą ir įgyvendinti savo politines ir socialines programas be nereikalingų susirėmimų.

Hitleris žinojo, kad jis žaidžia su dinamitu. Tačiau jis buvo įsitikinęs, kad ji veda ne tik nacionalsocialistinis judėjimas, bet ir vidinė bemaž antgamtinė jėga. Ar tai pavadintume Apvaizda ar Likimu, jis jautė, kad tai buvo jėga, atvedusi jį į pergalę. Jo paties buvo toks stiprus būdas, kad jis niekam nenusileisdavo. Hitleris jau buvo iš anksto nusprendęs, kad sukurs naują Reichą, naują pasaulį.

Hitleris žinojo, kad užduotis, kurią jis sau iškėlė, bus didžiulė ir sunkiai įgyvendinama, kad jis turės pertvarkyti praktiškai visus Vokietijos gyvenimo aspektus: valstybės struktūrą, socialinę santvarką, visuomenės sudėtį, ekonomiką, pilietinę dvasią, kultūrą ir net patį žmogaus mąstymą. Norėdamas pasiekti didįjį tikslą, jis turės atkurti socialinių sluoksnių pusiausvyrą atgaivintose bendruomenėse, išlaisvinti savo tautą nuo užsienio hegemonijos ir suvienyti ją geografiškai.

Pirmas uždavinys buvo atkurti įdarbinimo galimybes ir garbę šešioms milijonams bedarbių. Tai buvo neatidėliotinas uždavinys, tikslas, kurį įgyvendinti visų kitų nuomone buvo neįmanoma.

Dar kartą uždaręs Kanceliarijos langus, Hitleris ryžtinga laikysena ir su sugniaužtais kumščiais tiesiog ištare: *„Didysis darbas prasideda. Trečiojo Reicho diena atėjo”*.

Vos vieno metų laikotarpyje šis „didysis darbas” jau bus pilnai įsibėgėjęs, atnešęs pokyčius nuo viršaus iki apačios politiniame, visuomeniniame ir ekonominiame gyvenime ir iš tiesų visoje vokiškoje gyvensenoje.

II. VALSTYBĖS SUVIENTIJIMAS

„Tai bus mano gyvenimo pasididžiavimas,“ – pasakė Hitleris, kuomet tapo kancleriu – *„jei savo gyvenimo pabaigoje aš galėsiu pasakyti, kad aš atsikovojau*

vokiečių darbininką ir grąžinau jam teisėtą vietą Reiche.“ Jis norėjo pasakyti, kad jo tikslas buvo ne tik paprasčiausiai grąžinti žmones į darbą, tačiau užtikrinti, kad darbininkai įgytų ne tik teises, bet ir prestižą tautinėje bendruomenėje.

Tautinė bendruomenė jau seniai buvo tapusi folklorine piktąją pamote jos ir vokiečių darbininko santykiuose. Klasių kova nebuvo išimtinė marksistų iniciatyva. Gyvenimo faktas buvo tai, kad privilegijuotoji klasė, kapitalistai siekė užvaldyti darbo klasę. Taigi vokiečių darbininkas, jausdamasis išduotas ir atstumtas, dažnai nusigrėždavo nuo tėvynės, kuri, kaip kad dažnai atrodė, laikė jį tik gamybos priemone.

Kapitalistų akyse pinigai buvo vienintelis aktyvus elementas klestinčioje šalies ekonomikoje. Hitlerio manymu tokia koncepcija buvo radikaliai klaidinga: priešingai, tai kapitalas buvo tik instrumentas. Tai darbas buvo pagrindinis elementas: žmogaus iššūkis, garbė, kraujas, raumenys ir siela.

Hitleris norėjo ne tik padaryti galą klasių kovai, bet ir atkurti žmogaus pirmumą teisėtume ir pagarboje kaip pagrindinį gamybos faktorių.

Galima apsieiti ir be aukso ir Hitleris būtent taip padarė. Auksą galima pakeisti daugeliu kitų dalykų, kuriais taip pat galima paskatinti pramonę, ir Hitleris juos atrado. Tačiau darbas buvo nepakeičiamas pagrindas.

Norint sugrąžinti darbininko pasitikėjimą tėvyne, jis turi jausti, kad nuo pat šio momento jis bus (ir su juo bus atitinkamai elgiamasi) lygiavertis, o ne socialiniu požiūriu žemesnis. Valdant vadinamoms demokratinėms tiek kairiosioms, tiek dešinioms partijoms, darbininkas visuomet buvo žemesnis; nei viena iš jų nesuprato, kad tautinių vertybių hierarchijoje darbas yra gyvenimiška būtinybė; o materija – ar tai būtų plienas ar auksas – tikrai įrankis.

Tokiu atveju tikslas buvo kur kas didesnis, nei vien tik grąžinti šešis milijonus bedarbių į darbus. Reikėjo įvykdyti visapusišką revoliuciją.

„Žmonės,“ – paskelbė Hitleris – „nebuvo sukurti čia žemėje tam, kad tarnautų ekonomikai, o ekonomika neegzistuoja vien tik dėl kapitalo. Priešingai, kapitalas turi tarnauti ekonomikai, o ekonomika savo ruožtu turi tarnauti žmonėms.“

Neužtektų vien tik atidaryti tūkstančius uždarytų fabrikų ir juos užpildyti darbininkais. Jeigu senosios nuostatos ir toliau vyraus, darbininkai ir vėl bus ne daugiau, nei gyvos mašinos, beveidžiai ir lengvai pakeičiami kiais.

Buvo reikalinga atkurti moralinę pusiausvyrą tarp darbininkų, žmonių, kurie apdoroja pirmines žaliavas, ir naudingo bei kontroliuojamo kapitalizmo, grąžinto į jam prideramą įrankio vietą. Tai reiškė, kad reikia iš esmės pakeisti pasaulį, o tam reikėjo laiko.

Hitleris puikiai suprato, kad tokios revoliucijos neįmanoma įgyvendinti tol, kol centrinė ir regioninės vyriausybės bus anarchijos būklėje, retai kada nuveikdamos ką nors konkretaus ir kartais tiesiog siautėdamos. Taip pat revoliucija negalėjo įvykti visuomenėje, kol dešimtys visokio plauko partijų ir tūkstančiai deputatų siekė savanaudiškų interesų politinėje sistemoje, kuri susikompromitavo nuo pat 1919 m.

Vokietijos institucijų efektyvumo atkūrimas valstybės mastu buvo būtina prielaida siekiant bet kokio socialinio atgimimo.

„Žuvis pūva nuo galvos,“ teigia rusų patarlė. Iki Hitlerio atėjimo būtent politinėje Vokietijos viršūnėje vyko negerovės. Galiausiai „demokratinės“ partijos pasidavė be jokio pasipriešinimo. 1930 m. senyvas prezidentas maršalas fon Hindenburgas pasinaudojo savo išskirtine galia, įteisinta Veimaro konstitucijos 48 straipsnyje, dekretu suteikdamas teisę šalį valdyti pusiau diktatoriams. Tačiau ir jie nedaug ką pasiekė.

Paskutiniai kancleriai – ponas Briuningas, ponas fon Papienas ir generolas Šleicheris – įstengė išlaikyti valdžią tik šio dekreto dėka. Jų galia buvo dirbtinai palaikoma piktnaudžiaujant 48 straipsniu ir priklausė nuo fon Hindenburgo ir jo aplinkos žmonių. Kokia menka buvo visuomenės parama, parodė ypatingai žeminantis 1932 m. Reichstago „pasitikėjimo balsavimas“, kurio metu daugiau nei 90 procentų deputatų balsavo prieš jį ir jo vyriausybę.

Hitlerio atėjimas į valdžią reiškė staigią vyriausybės neveiksnumo pabaigą. Paskirdamas jį kancleriu, Hindenburgas iškėlė sąlygą, kad naujasis kancleris būtų apsuptas lyg kalinys savo paties vyriausybėje. Į savo pirmąją vyriausybę Hitleris buvo priverstas nominuoti keturis kartus daugiau konservatyvių ar net reakcionierių ministrų, negu savo žmonių. Tik du pirmojo kabineto nariai buvo nacionalsocialistai.

Hindenburgo atstovų misija buvo laikyti Hitlerį už pavadžio. Visgi kovo 24-osios Reichstago sesijoje Hitleris nutraukė šį pavadį ne dar vienu dekretu (kaip kad jo pirmtakai), bet gaudamas du trečdalius parlamento balsų už „Ypatingų įgaliojimų aktą“, kuriuo padaryti konstitucijos pataisymai suteikė jam neribotus įgaliojimus keturių metų laikotarpiui.

Keturių metų laikotarpiui planuoti, kurti ir priimti sprendimus. Politiniu požiūriu tai buvo revoliucija: pirmoji Hitlerio revoliucija; ir visiškai demokratiška kaip ir kiekvienas jo iškilimo etapas. Jo pradinis triumfas buvo pasiektas per elektorato palaikymą. Lygiai taip pat neribotos valdžios teisė jam buvo suteikta daugiau nei dviejų trečdalių Reichstago deputatų, išrinktų visuotine rinkimų teise, balsais.

Tai atitiko pagrindinį Hitlerio principą: jokios valdžios be laisvai duoto žmonių sutikimo. Jis mėgdavo sakyti: „Jei gali įgyti valdžią ir valdyti žmones tik primesdamas valstybės galią, tada geriau pasirink komendanto valanda nuo devintos vakaro.“

Niekur kitur dvidešimtojo amžiaus Europoje valstybės vadovo galia nebuvo paremta tokiu pribloškiančiu ir laisvanorišku pritarrimu. Iki Hitlerio, nuo 1919 iki 1932 m. egzistavusios vyriausybės, nuolankiai vaizdavusios save demokratiškomis, paprastai į valdžią ateidavo niekingos mažumos paramos dėka, kartais siekdavusios tik 51 ar 52 procentus.

„Aš ne diktatorius,“ – dažnai tvirtindavo Hitleris – *„ir niekada juo nebūsiu. Demokratijos įgyvendinimą griežtai užtikrins nacionalsocializmas.“*

Valdžia nereiškia tironijos. Tironas yra tas, kuris įgyja valdžią be žmonių palaikymo arba prieš jų valią. Demokratams valdžią suteikia žmonės. Tačiau demokratija neapsiriboja vienintele formule. Ji gali būti dalinė ar parlamentinė. Ji taip pat gali būti autoritarinė. Svarbu yra tai, kad žmonės tokios norėjo, pasirinko, ir sukūrė ją būtent tokia forma.

Toks buvo Hitlerio atvejis. Ji į valdžią atėjo iš esmės demokratiniu būdu. Tai gali patikti ar nepatikti, tačiau šis faktas yra nepaneigiamas. Jam atėjus į valdžią, visuomenės palaikymas augo metai iš metų. Protingesni ir garbingesni jo priešai buvo priversti tai pripažinti. Profesorius Joachimas Festas, vadinamas antinaciu, rašė:

„Hitleris niekada nesiekė grynios tironijos. Vien tik valdžios troškimo nepakanka, norint suprasti jo asmenybę ir energiją... Jis negimė būti vien tik tironu. Jis buvo susitelkęs į savo misiją apginti Europą ir arijų rasę... Niekada jis nesijautė toks priklausomas nuo masių, kaip ši kartą ir jis stebėjo jų reakcijas su neramiu susirūpinimu.“

Šias eilutes parašė ne Dr. Gėbelsas, bet aršus Hitlerio ir jo karjeros kritikas. (J. Fest, Hitler, New York: 1974, p. 417.)

1933 vasario 28 d., praėjus mažiau nei mėnesiui po jo paskyrimo kancleriu, Hitleris sugebėjo atsikratyti konservatorių balasto, kuriuo Hindenburgas ketino jį prispausti. Vakare prieš tai įvykęs Reichstago gaisras paskatino senyvo amžiaus prezidentą priimti naują neeilinį įstatymą „Liaudies ir valstybės apsaugai“, dar labiau padidinusį vykdomosios valdžios galias.

Visgi Hitleris siekė daugiau, nei gauti nuolaidų iš pasitraukiančio ir lengvai įtikinėjimams pasiduodančio senyvo žmogaus, jis siekė neribotų įgaliojimų, jam teisėtai suteiktų šalies aukščiausios demokratinės institucijos – Reichstago. Hitleris meistriškai, kantriai ir su legendine savo įžvalga pasiruošė šiam ėjimui. *„Jis pasižymėjo,“* – vėliau rašė istorikas Festas – *„protiniais*

sugebėjimais, tarp kurių, visų pirma, buvo užtikrintas nuoseklumas, kurio jis laikėsi priimdamas sprendimus.“

Pirmiausiai Hitleris itin mandagiai elgėsi su Hindenburgu, tradicija mėgusiu Pirmojo pasaulinio karo feldmaršalu. Būtent todėl Hitleris surengė didingą ceremoniją Potsdame, istorinėje Prūsijos karalių rezidencijoje, Hindenburgo garbei. Šis didybės, grožio, tradicijos ir dievobaimingumo šedevras vyko Potsdamo Įgulos bažnyčioje 1933 m. kovo 21 d., tik keletas dienų prieš Reichstago susirinkimą.

Hindenburgas tarnavo karininku pusę amžiaus. Tam kad senas kareivis galėtų susitikti su savo bičiuliais, Hitleris pasirūpino, kad šia iškilminga proga susirinktų visų karų, kuriuose Hindenburgas dalyvavo, veteranai. Iš visos šalies susirinko: 1870-1871 m. (prieš 62 metus) vykusio Prancūzijos-Prūsijos karo veteranai, 1866 m. karo prieš Austrijos imperiją (vykusio prieš 67 metus) dalyviai ir net gi dalyvavusieji 1864 m. kare prieš Daniją (šis karas vyko prieš 69 metus!). Žmogui, išėjusiam į atsargą 1911 m., tai turėjo būti džiugi proga susitikti su senų laikų draugais.

Hitleris su tai progai tinkama oficialia apranga pagarbiai ir nusizėminęs nulenkė galvą prieš šį žmogų. Hitleris pasirūpino, kad didingoje bažnyčioje, kurioje vyko ceremonija, stovėtų tuščia buvusio kaizerio Vilhelmo II kėdė, kurioje niekas nesėdėjo jau 14 metų, taip, kad Hindenburgas galėtų prieš ją stabtelėti ir pasveikinti iškėlęs savo maršalo lazda taip, lyg monarchas vis dar būtų čia.

Hitleris taip pat tyliai palydėjo Hindenburgą į bažnyčios kriptą padėti vainikų ant savo senojo valdovo Kaizerio Vilhelmo I ir Fridricho Didžiojo kapų. Senos prezidento akys buvo pilnos ašarų.

Tą gegužės 21s-ąją Potsdame aštuoniasdešimtmetis prezidentas mintyse vėl išgyveno didingą Vokietijos monarchijos praeitį. Šis liūdnas pagerbimas buvo jo aukščiausia valanda. Hindenburgas visada buvo lojalus imperatoriaus tarnas ir šis buvusio valdovo ir jo paties ilgos karjeros didingų dienų prisiminimas jį giliai sujaudino. Hitleris buvo pirmasis kancleris po 1918-ųjų pralaimėjimo šitaip pagerbęs Prūsijos ir Vokietijos tradiciją. Jaunas revoliucingasis kancleris palietė jo širdį.

Prieš pusantro mėnesio Hindenburgas įpareigojo Papeną, Hugenbergą, Neiratą ir kitus ministrus konservatorius spausti Hitlerį “kol ši pradės šaukti.” Dabar šitai buvo baigta. Hitleris palenkė jį į savo pusę priešais tuščią sostą ir didžiųjų Prūsijos karalių kapus.

Po pusantų metų gulėdamas mirties patale senasis feldmaršalas bus įsitikinęs, kad jis grįžo į Hohencolernų dinastijos laikus ir kliedėdamas kreipsis į Hitlerį „didenybe“.

Ši „Potsdamo ceremonijos diena“ taip pat leido Hitleriui užsitikrinti daugelio šalies monarchistų palaikymą, sudarant jiems išpūdį, kad jis nebuvo visiškai abejingas monarchijos atgaivinimo idėjai. Tačiau naujojo kanclerio laikinas atsargumas buvo preciziškai apskaičiuotas.

„Nėra reikalo griauti esamų institucijų,“ – užtikrino Hitleris – „tol, kol nebus ko nors geresnio, kas galėtų užimti jų vietą.“

Jam vis dar reikėjo tokių žmonių kaip fon Papenas ir kiti valdančiosios klasės senbuviai. Jis laikė juos šalia kuomet jie šią istorinę dieną važiavo per Potsdamą, šventine proga papuoštą ne tik vėliavomis su svastikomis bet ir Antrojo Reicho juodai-baltai-raudonomis vėliavomis, prikeltomis šiai progai. Orkestrai žygiavo aplink grodami herojiškus maršus, verčiančius senius išdidžiai išpūsti krūtines. Šiuo atveju irgi pavyko sušvelninti menkai slepiamą priešišką nusistatymą politikos naujokų atžvilgiu. Hitleris palenkė į savo pusę tiek aristokratus, tiek piniginguosius. Jie daugiau nebuvo kliūtis jo kelyje.

Tačiau labiausiai iš visų Hitleris stengėsi palenkti į savo pusę Vokietijos kariuomenę – Reichsverą. 1933 m. jam buvo būtinas armijos palaikymas. Generolai nenoriai toleravo jo iškilimą į valdžią. Išdidiems generolams su monokliais kapralas Kanceliarijoje atrodė netoleruotinas dalykas. Kai kurie iš jų ambicingai siekė kontroliuoti šalies politinį mechanizmą.

Kai sausio 30 d. Hitleris buvo paskirtas kancleriu, su jais nebuvo tartasi. Senasis feldmaršalas net gi šiurkščiai išvarė generolą fon Hameršteiną-Ekvordą (von Hammerstein-Equord), kuris atėjo Hindenburgui pasakyti apie generolo Stafo (Staff) nepritariamą balsą. Po to sekusiomis savaitėmis generolai vos ne vos toleravo jauną pašalietį.

Aiškliai suvokdamas, kad šios išdidžios karinės kastos įvykdytas perversmas galėtų lengvai pašalinti jį ir jo partiją, o kartu ir visus jo ateities planus, Hitleris žinojo, kad privalo protingai veikti prieš šiuos valdingus generolus. Taigi, Reichsverui buvo skirta garbinga vieta Potsdamo ceremonijoje. Lygiagrečiai keliui į karalių rūmus vienoje pusėje su ginklais rikiavosi Reichsvero kariai priešais kitoje pusėje išrikiuotus SA narius. Taip stovėdami kartu jie suvienijo konservatyvias karines tradicijas su nauja revoliucine jėga ir sudarė garbės sargybą, simbolizavusią atkurtą Vokietijos harmoniją.

Pasitempę generolai su savo ordiniais nusagstytais mundurais žygiavo paskui savo seną vadą, sudarydami herojišką svitą, vertą didžio germanų vado. Pagaliau, po keturiolikos demokratinės Veimaro Respublikos ignoravimo metų, jie vėl galėjo maudytis auksiniuose karinės šlovės spinduliuose. Kapralas Hitleris gal ir nebuvo toks vertas paniekos, kaip kad jie manė anksčiau.

Buvęs kapralas su formalia apranga ir cilindru juos stebėjo stovėdamas ir leido jiems džiaugtis savo šlovės diena Potsdame. Jis žinojo pakankamai, kad leistų jiems pabūti dėmesio centre.

Hitleris gavo jam reikalingas paliaubas.

Tam, kad pasiekti žmones, Hitleris ir Dr. Gebelsas greitai perėmė šalies radijo, kuris taip ilgai buvo jiems neprieinamas (ir kurio teikiamas galimybes jų priešininkai ganėtinai prastai išnaudojo), kontrolę. Vos per kelias savaites jie sugebėjo paversti radiją jų efektyviausiu įrankiu. Kiekviena reikšminga Hitlerio kalba buvo perduodama tautai su iki tol nežinoma jėga.

Per radiją tautai taip pat buvo transliuojama Potsdamo ceremonija. Gebelsas pasirūpino mikrofonais visur: priešais Hindenburgą, už Hindenburgo, karališkoje kriptoje, šalia karinių orkestrų ir net ant namų stogų (kur pranešėjai rizikavo nosisukti sprandus, kad nušviestų klausytojams iškilmės). Vienas iš jų buvo jaunas Reichstago deputatas nacionalsocialistas Balduras fon Širachas, 1946 m. atsidursiantis teisiamųjų suole prieš kerštingus Sąjungininkų teisėjus Niurnbergo teisme.

Visa Vokietija sėdėjo įsitempusi ir ištisas valandas klausėsi renginio transliacijos. Milijonai vokiečių buvo sujaudinti vėl girdėdami senas melodijas ir galėdami sekti kiekvieną Hindenburgo judesį taip, tarsi patys dalyvautų renginyje.

Tamsiomis nesenos praeities dienomis didžiai gerbiamas senas karys simbolizavo tradiciją ir viltį. Dabar, Hitlerio kruopščiai suplanuoto renginio dėka, senasis karys įkūnijo didingo šalies atgimimo pažadą. Tai buvo, kaip kad pastebėjo istorikas Festas, *„grandioziškai pateikta susitaikymo šventė... Ši diena Potsdame iš tiesų pasirodė esanti istorinis posūkis... Daugelis valdžios pareigūnų, karininkų, teisininkų ir teisėjų, nacionalinės buržuazijos narių, kurie racionaliu pagrindu nemėgo Hitlerio, pakeitė savo požiūrį...“* (J. Fest, Hitler, New York: 1974, p. 405.)

Potsdamas buvo grandiozinė teatro scena, kurioje visi atliko savo vaidmenis, reikšmingas buvo net ir Hitleriui neprijaučiančių ir jo priešų iš politinės kairės nebuvimas.

Prilipusi prie radijo imtuvų visa Vokietija dalyvavo renginyje, iš pradžių susižavėjusi, o po to išitraukusi į renginio emocijas. Sekančią dieną Berlyno laikraščiai skelbė: „Vakar tautinis entuziazmas nuvilnijo per Vokietiją kaip didelė audra“.

„Keistas taktiko ir vizionieriaus derinys,“ vėliau rašys Joachimas Festas, įvertindamas šį neeilinį renginio organizatorių. Taip Hitleris susitvarkė su maršalais, generolais ir kitais garbingais asmenimis, kurie visi tikrai nebuvo

kvailiai, tarsi jie būtų gyvi alaviniai kareivėliai. Tačiau Hitlerio planai siekė kur kas toliau, negu patraukti į savo pusę senąją gvardiją.

Tam kad galutinai suformuoti savo naują valstybę, Hitleris pateikė Reichstagui ratifikuoti siūlymą suteikti jam vienvaldžiui diktatoriui prilygstančias galias keletu metų laikotarpiui.

Tam, kad teisėtai gauti tokias neribotas galias, reikėjo pakeisti Vokietijos konstituciją, o tai reikalavo dviejų trečdalių parlamento narių pritarimo.

Hitlerio partija 1933 m. kovo 5 d. Reichstago rinkimuose buvo gavusi 17 300 000 balsų ir turėjo 288 vietas parlamente – buvo didžiausia parlamentinė partija. Jos laikini sąjungininkai konservatoriai Hugenbergo Vokietijos nacionalinė liaudies partija (DNVP) buvo gavusi 4 750 000 balsų ir turėjo 52 vietas, taigi bendras koalicijos deputatų skaičius buvo 340.

Atėmus 81 „tuščią“ komunistų vietą, opozicija sutelkė tik 226 narius: 120 socialdemokratų, 92 (Katalikų) centro ir BVP deputatus ir 14 kitų.

Nors Hitlerio koalicija turėjo daugumą vietų, konstitucijai pakeisti reikėjo dviejų trečdalių daugumos. Tai reiškė, kad reikėjo 36 papildomų balsų.

Iš pirmo žvilgsnio šis tikslas atrodė beveik neįmanomas. Daugiau nei dešimtmetį Katalikų centro ir Bavarijos liaudies partijos buvo aršūs Hitlerio ir jo nacionalsocialistinio judėjimo kritikai, nesidrovėdami naudoję religiją kaip slapta politinį ginklą ir net gi atsisakydavę pagal religinius papročius palaidoti komunistų žudikų nužudytus katalikus nacionalsocialistus.

Hitleris, padedamas Geringo (kuris dabar buvo naujojo Reichstago pirmininkas), norėjo savo pusėn patraukti šį klerikalų pulką. Centro partijos lyderis monsinjoras Kaasas, žemas ir storas prelatas, kuriam didesnę pasitenkinimą teikė žmonių balsų rinkimas, nei sielų ganymas, buvo pamalonintas Hitlerio pažadų sustiprinti valstybės ir Katalikų bažnyčios bendradarbiavimą. Tai buvo nuoširdus pažadas, kurį Hitleris įvykdys ateinančią vasarą. Sužavėtas prelatas tikėjosi sugrąžinsiantis paklydusią avį į aptvarą. Bet kuriuo atveju, Hitleriui pavyko įtikinti Centro partiją. Kai kurie mažesnių opozicinių partijų nariai taip pat nusileido.

Įvykus balsavimui, Hitleriui buvo suteikta neribota valdžia 441 balsų dauguma prieš 94: jis gavo ne du trečdalius, bet 82,44 procentus asamblėjos balsų. „Ypatingų įgaliojimų aktas“ suteikė Hitleriui keturis metus absoliučios valdžios įstatymų leidybos ir vykdymo reikaluose.

Penki „Žmonių ir tautos skurdo sumažinimo įstatymo“ paragrafai buvo trumpi ir konkretūs:

1. Įstatymai gali būti skelbiami Reicho vyriausybės be procedūrų, numatytų Konstitucijoje...

2. Reicho vyriausybės skelbiami įstatymai gali nukrypti nuo Konstitucijos, jei jie nekeičia Reichstago ir Reichsrato įgaliojimų. Reicho prezidento galios taip pat nekeičiamos.
3. Įstatymai skelbiami Reicho vyriausybės, bus parengiami kanclerio ir publikuojami „Oficialiame leidinyje“. Jei nenurodyta kitaip, jie įsigalioja sekančią dieną nuo paskelbimo...
4. Sutartys, Reicho sudarytos su užsienio valstybėmis liečiančios nacionalinės teisės klausimus, nereikalauja ratifikavimo teisėkūros institucijose. Reicho vyriausybė yra įgaliojama išleisti reglamentus, reikalingus jų įgyvendinimui.
5. Šis įstatymas įsigalioja paskelbimo dieną ir galioja iki 1937 m. balandžio 1 d. Jis taip pat nustotų galioti, jei dabartinė vyriausybė būtų pakeista kita.

Berlynas, kovo 24 d., 1933 m., fon Hindenburgas, Hitleris, Neiratas, Krozigas

Taigi, parlamentinė demokratija, vykdydama savo konstitucines galias, teisėtai įkūrė autoritarinę nacionalinę valstybę. Sekantis žingsnis buvo rasti sprendimą masės konkuruojančių regioninių, žemių ir vietinių parlamentų, jurisdikcijų ir institucijų problemai. Iš esmės šios institucijos nieko nereiškė ir buvo priešiškos viena kitai. Visgi ištisus keturiolika metų jos veikė išvien vos tik pasitaikydavo galimybė prieštarauti centrinei valdžiai Berlyne.

Buvo nesuvokiama, kad stipri valdžia, tokia, kokią Hitleris ką tik sukūrė, galėtų efektyviai veikti tūkstančiams žemesnio lygio politikų nuolat priekabiai svarstant kiekvieną jo žingsnį. Bet kokių atveju, vokiečiai jau buvo pavargę nuo valdžios susiskaldymo, nuolatinių kivirčų, smulkmeniškumo, nesantaikos ir anarchijos, už kuriuos galiausiai mokėti tekdamo žmonėms.

„Iš tiesų,“ – rašė prancūzų istorikas Benua-Mešanas (Benoist-Mechin) – „Reicho ir žemių suvienijimas atitiko vieną iš svarbiausių Vokietijos žmonių lūkesčių. Jiems buvo pabodę nuolat būti plėšomiems grasinimų atsiskirti ir provincijos valdžios institucijų. Ištisus amžius jie svajojo būti vienos bendruomenės dalimi.“ (Histoire de l'Armee Allemande, vol. III, p. 117.)

Atrodė, kad tai pakankamai paprastas uždavinys, kadangi viešoji nuomonė reikalavo panaikinti administracinę netvarką. Tačiau tokia reforma neišvengiamia užgautų tūkstančių tuštybę ir atvirai prieštarautų daugeliui vietinių specifinių interesų.

Žmogus, kuris yra tarybos pirmininkas ar ministras net ir mažoje žemėje laisvu noru neatsisakys savo posto, kad taptų niekuo daugiau tik eiliniu piliečiu, kad ir provincijos teisininku, bėgiojančiu į teismą su plevėsuojančiais

skvernais. 2400 deputatai taip pat nebūtų patenkinti, praradę gerą gyvenimą, prie kurio buvo pripratę ir kurio tikėjosi. Tada sudie prestižui, pagarbai, apdovanojimams, atostogų kelionėms visuomenės sąskaita ir diskretiškai teikiamai paramai! Kas iš mūsų nesirauko nurydami karčius vaistus? Tačiau teko tai padaryti, nes Hitleris buvo sau iškėlęs valstybinio lygio uždavinį: suvienyti tautą.

Žinoma, tai nereiškė, kad, panaikindamas regionines administracijas, Hitleris siekė sunaikinti išskirtinį įvairių šalies provincijų identitetą. Priešingai, jis buvo įsitikinęs, kad tautos gyvenimas neturėtų būti monopolizuojamas sostinės, o būtų nuolatos maitinamas ir atnaujinamas daugelio dešimčių regioninių kultūros centrų skirtingų savo manieromis, papročiais ir praeities palikimu.

Jis tikėjo, kad tauta yra harmoninga šių giliai išsisknijusių ir unikalių skirtybių sąjunga, o valstybė, suvokianti savo tikrąsias galias, turėtų skatinti šią įvairovę, o ne ją slopinti.

Politinės valdžios išskaidymas tokios įvairovės neskaitino, tačiau priešingai, ją menkino, neleisdamas susikurti didelei bendruomenei būdingai sanglaudai. 25 skirtingi Reicho administraciniai vienetai, nuolatiniai centrinės valdžios ir dažnai vieni kitų priešininkai, buvo netvarkos priežastis. Tautą turi sudaryti regionai, pažįstantys ir gerbiantys vieni kitus ir kartu bendraudami vieni kitus praturtinantys, o ne užsisiklendžiantys kiekvienas savo kultūroje, ribojamoje provincialumo. Tik stipri centrinė valdžia gali užtikrinti šios regionų įvairovės klestėjimą viename kolektyviniame darinyje. Bendrai tariant, Hitleris siekė, kad kiekvienas regionas įneštų savo originalios kultūros dalį į vieningą vokiečių Reichą ir padaryti galą daugybei kaprizingų vietos administracijų.

Nuo 1871 iki 1933 m. įvairios nacionalinės Vokietijos vyriausybės nesugenėjo susidoroti su šia politinio susiskaidymo kliūtimi. Net gi toks talentingas lyderis kaip Bismarkas neįstengė išspręsti šios aktualios problemos. Tačiau dabar, ten kur tiek Antrojo Reicho, tiek Veimaro Respublikos vadovai nieko negalėjo padaryti arba neišdrįso rizikuoti, Hitleris buvo pasiruošęs per kelis mėnesius šį ilgalaikį susiskaidymą ir nesantaiką paversti galinga ir efektyvia vienybe.

Hitleris dar vos buvo spėjęs įsikelti į savo kabinetą su vaizdu į Kanceliarijos sodą, kur voverės gliaudė riešutus ir kartais net išokdavo į patį pastatą, kai parengė įstatymą Reicho žemėms suvienyti.

Viena pirmųjų žemių, priverstų paklusti naujos taisyklės, buvo Bavarija, iki to laiko buvusi maištingo separatizmo ir užsispyrusių monarchistų tvirtovė.

Vos tik sužinoję apie Hitlerio ketinimus, keli Bavarijos ministrai sumanė planą iš pensijos atšaukti senį eksprinčą Ruprechtą, Bavarijos Vitelsbacho

sosto ipėdini, kuris 1923 m., tuomet būdamas eilinis pilietis, kaip kad pats gyrėsi, daug prisidėjo sužlugdant nesėkmingą Hitlerio pučą. Dabar naujasis kancleris į jų mažą samokslą atsakė staigia ir triuškinančia jėga, Bavarijos administraciją parklupdydamas prie savo kojų per vieną naktį. Kitą rytą leitenantas generolas fon Epas buvo paskirtas Reicho komisaru Miunchene.

Po to praktiškai visos regioninės administracijos greitai griuvo kaip kortų namelis.

Sunkiausia suvaldyti buvo Prūsija, milžinišką bastioną (trečdalį Vokietijos), besidriekiantį per pačią šalies širdį. Prūsija iš tiesų buvo valstybė valstybėje su atskira vyriausybe. 1931 m. jos socialistinė valdžia praktiškai laikė Reicho kanclerį Briuningą savo rankose. Jis žeminančiai pralaimėjo net nepaisant jų partijos triuškinančio pralaimėjimo Hitlerio kandidatams šiek tiek anksčiau vykusiuose Prūsijos rinkimuose. Kancleriui fon Papenui taip pat teko susidurti su Prūsijos vyriausybės pasipriešinimu, kuris buvo ne ką mažesnis, nei centrinės valdžios.

Tapęs kancleriu, Hitleris kurį laiką privalėjo leisti Papenui likti Reicho komisaru Prūsijai, nes Hindenburgas to reikalavo. Tik įdėjęs daug asmeninių pastangų, Hitleris pasiekė, kad Geringas būtų paskirtas fon Papeno vidaus reikalų ministru Prūsijoje. Prūsijos valdžios autonomiją reikėjo likviduoti labiau nei kurią nors kitą, priešingu atveju centrinė valdžia bet kada galėjo patirti suvaržymus ir kliūtis mieste, kuris kartu buvo ir Reicho, ir Prūsijos sostinė. Reikalas buvo ypatingai subtilus, nes fon Papenas, aristokratas, turėjo išlikti Reicho komisaru Prūsijai. Jį pašalinus, buvo galima sulaukti prezidento fon Hindenburgo nepritarimo ir net atsakomųjų veiksmų.

Čia Hitleris pats save pranoko savo lankstumu ir apsukrumu. Vos po mėnesio įtikinėjimų fon Papenas pats mandagiai pasitraukė. Hitleris jam praktiškai padiktavo jo 1933 m. balandžio 7 d. atsistatydinimo laišką, kuriame vicekancleris pripažino, kad Reicho žemių suvienijimo įstatymas "buvo didžiulės istorinės reikšmės juridinis dokumentas vokiečių Reicho raidai." Toliau jis pripažino, kad "tarp Reicho ir Prūsijos egzistuojantis dualizmas" turi baigtis. Šiame laiške jis Hitlerį net gi palygino su Oto fon Bismarku.

Nors fon Papenas buvo išstumtas, Hitleris pasistengė atitaisyti jo sumenkintą savigarbą viešai pareikšdamas, kad jis niekuomet nebūtų įstengęs atkurti politinės Reicho vienybės vienas ir kad didysis šio pasiekimo architektas buvo fon Papenas.

Be jokių emocijų Hitleris taip pat rašė feldmaršalui fon Hindenburgui:

Prisiimdamas Reicho komisaro Prūsijai pareigas sunkiu laikotarpiu, sekusiu po sausio 30-osios, ponas fon Papenas nusipelnė didelės pagarbos už savo didelį įnašą koordinuojant regionų ir Reicho politiką. Jo

bendradarbiavimas su Reicho kabinetu, darbui kuriame dabar jis galės visiškai atsiduoti, bus neįkainojama pagalba man. Jaučiu didelį džiaugsmą dėl šio naudingo bendradarbiavimo, kurio vertė man bus neįkainojama.

Senasis feldmaršalas į šią maža veidmainystę atsakė sava, tik šį kartą adresuota fon Papenui:

„Gerbiamas pone fon Papenai,

Aš ką tik priėmiau jūsų prašymą atleisti jus iš Reicho komisaro Prūsijai pareigų. Pasinaudodamas šia proga norėčiau jums padėkoti savo ir Reicho vardu už didelę paslaugą, kurią jūs padarėte tautai, panaikindamas buvusį dualizmą tarp Reicho ir Prūsijos ir pateikdamas bendros politinės Reicho ir regioninių žemių krypties idėją. Aš su pasitenkinimu priėmiau žinią, kad nuo šiol jūs galėsite skirti visą savo energiją Reicho valdymui.

*Su nuoširdžios draugystės jausmu, jums atsidavęs
fon Hindenburgas, Reicho prezidentas“*

Ekskancleris fon Papenas taip prarado vienintelę turėtą realią galią. Nors jis ir toliau liko Hitlerio vyriausybės vidiniuose sluoksniuose (tačiau kaip ilgai?), tačiau buvo ne daugiau, nei marionetė.

Hitleris tuoj pat pasiskelbė Prūsijos Štathalteriu, o Geringą paskyrė Ministru Pirmininku, taip paimdamas didžiausią Vokietijos regioną stiprion valdžion.

Viena po kitos regioninės žemės neteko savo suvereniteto. Procesas buvo sustyguotas tarsi baletas.

Pirmas veiksmas: regioninė parlamentinė valdžia sklandžiai pereina į Hitlerio patikėtinių rankas.

Antras veiksmas: kiekvienas iš jų pareiškia pritarimą „Suvienijimo įstatymui“.

Trečias veiksmas: kiekvienas regioninis parlamentas paskelbia savo žemės autonomijos ir suvereniteto pabaigą.

Ketvirtas veiksmas: kiekviename regione Hitleris paskiria Reicho komisarą (arba Štathalterį), kuris yra įpareigojamas vykdyti kanclerio politines direktyvas.

Didžiosiose Badeno ir Saksonijos kunigaikštystėse buvo kilę keletas kivirčų, tačiau jie greitai buvo numalšinti. Laisvajame Hamburgo mieste (su pusantro milijono gyventojų) vietos valdžia išreiškė keletą formalių skundų,

tačiau reikėjo tik kelių valandų derybų, kad jie išvystų šviesą tunelio gale. Vos per keletą savačių visas procesas buvo baigtas.

Naudodamasis neribotos valdžios teise, suteikta didžiąją dauguma Reichstago balsų 1933 m. kovo 23 d., vos per kelis mėnesius Hitleris silpną Reicho vyriausybę pavertė galingu įrankiu. Šio mandato ir keleto prezidento pasirašytų dekretų dėka dabar jis galėjo nepažeisdamas konstitucijos eliminuoti konkuruojančias regionų vyriausybes ir parlamentus.

„Viskas įvyko daug greičiau, negu mes drįsime tikėtis,” – pakomentavo Gebelsas su džiaugsmu ir šiokiu tokiu sarkazmu.

Praėjus lygiai metams kai Hitleris tapo kancleriu, „Reicho atstatymo įstatyme” buvo išdėstyta visas pokyčių mastas:

1. Regioninių žemių atstovavimas panaikintas.
2. (a) Regioninių žemių suvereniteto teisė perduodama Reicho vyriausybei;
(b) Regioninių žemių valdžios institucijos yra pavaldžios Reicho vyriausybei.
3. Valdytojai (Štathalteriai) yra pavaldūs Reicho Vidaus reikalų ministrui.
4. Reicho vyriausybė gali keisti konstitucines regioninių žemių teises.
5. Vidaus reikalų ministras išleis teisinius ir administracinius dekretus, reikalingus šio įstatymo įgyvendinimui.
6. Šis įstatymas įsigalios jo oficialaus paskelbimo dieną.

1934 m. sausio 30 d., Berlynas, fon Hindenburgas, Hitleris, Frikas

Bismarkas, „Geležinis kancleris“ nebūtų galėjęs net pasvajoti apie politinį suvienijimą tokiu autoritariniu ir hierarchiniu pagrindu. Tačiau Hitleris pabandė ir jam pavyko.

Vokietija pasiekė tokį galios ir koncentruotos valdžios lygį kaip niekada anksčiau savo istorijoje. Negana to, visa tai buvo pasiekta demokratinėmis priemonėmis.

Po 1945 m. šitai nuolatos buvo bandoma paaiškinti tuo, kad vokiečiai buvo pametę galvas. Kaip bebūtų, tačiau istorinis faktas yra tas, kad jie veikė savo laisva valia. Jie toli gražu nebuvo abejingi, o, priešingai, buvo entuziastingi. „Pirmą kartą nuo paskutiniųjų monarchijos dienų,” – pripažino istorikas Joachimas Festas – „dauguma vokiečių jautėsi galintys save tapatinti su valstybe.“

Tačiau kaip su politinėmis partijomis?

Nors Hitleriui pavyko dešimtis milijonų bavarų, saksonų, prūsų ir Hamburgo gyventojų paversti vieno ir to paties Reicho su viena nacionaline

valdžia piliečiais, o mažų daugiau ar mažiau separatistinių žemių skruzdėlynas buvo sunaikintas, Vokietijoje vis dar egzistavo besiginčijančios ir nesantaiką keliančios politinės partijos. Žinoma, jos buvo diskredituotos, tačiau partinių politikų ambicijos galėjo prabusti ir suardyti naujos valstybės pamatus.

Partijų lyderiai nebuvo nusiteikę protestuoti. Kovo 23 d. jie didele dauguma patvirtino lemtingąjį „Ypatingų įgaliojimų aktą“. Dabar, kai jų sparnai buvo apkarpyti, o privilegijos atimtos, jie apskritai nebuvo naudingi. Jie ne tik kad buvo nebūtinai, jie tapo našta.

Kaip gi Hitleris jų atsikratys?

III. PARTIJŲ PANAIKINIMAS

Tą pačią kovo dieną, kai Veimaro Respublikos deputatai balsavimu išsižadėjo savo galių, Hitleris, apsirengęs savo rudais marškiniais, stovėdamas prieš juos jų iprastoje aplinkoje, jų nepaleido. *„Tai jums, Reichstago džentelmenai,“* – jis paskelbė – *„reikia pasirinkti karą arba taiką.“*

Tačiau galima paklausti, kaip gi jie dabar galėjo imtis kovoti, kai iš tikrųjų jų kova buvo pralaimėta gerokai anksčiau?

Tuo metu Hitleris net gi nenorėjo užsispyrusiems Reichstago deputatams, socialdemokratams, tada atstovaujantiems tik 17,55 procentams šalies rinkėjų, leisti prisiimti kankinių ar persekiojamos mažumos vaidmenį.

„Jūs kalbate apie persekiojimą!“ – jis griausmingai atsakė į socialdemokratų pasisakymą – *„Aš manau, kad tik nedaugelis iš mūsų čia esančių [mūsų partijoje] nepatyrė persekiojimų kalėjimuose iš jūsų pusės... Atrodo, kad jūs visai užmiršote, kad daug metų mums nuo nugarų buvo plėšiami marškiniai dėl to, kad jums nepatiko jų spalva... Mes praugome jūsų persekiojimus!“*

„Tomis dienomis,“ – tęsė jis toliau piktai – *„mūsų laikraščiai buvo vėl ir vėl uždraudžiami, mūsų susitikimai neleidžiami, mums buvo draudžiama kalbėti, man metų metus buvo neleidžiama kalbėti. O dabar jūs sakote, kad kritika yra sveikas dalykas!“*

Dabar jie patys atsidūrė panašioje situacijoje.

„Nuo šiol nacionalsocialistai sudarys galimybę vokiečių darbininkui pasiekti tai, ko jis reikalavo. Mes, nacionalsocialistai, būsime jo pusėje. Jūs,

džentelmenai, esate daugiau nereikalingi... Ir netapatinkite mūsų su buržuazijos pasauliu. Jūs manote, kad jūsų žvaigždė vėl gali patekti. Džentelmenai, Vokietijos žvaigždė patekės, o jūs skęsite... Tautų gyvenime tai, kas supuvę, sena ir silpna praeina ir daugiau negrįžta.”

Galiausiai Hitleris baigė kalbą su sužlugdytais socialistais šiais žodžiais: „Galiu jums tik pasakyti: man nereikia jūsų balsų! Vokietija bus laisva, bet ne per jus!“ (Citata iš: J. Fest, Hitler, New York: 1974, p. 408)

Vos po pusmečio Hitleriui pavyks likviduoti šias iš esmės nebereikšmingas politines partijas. Ne tik Socialistų partiją, kurią žmonės patys atmetė, bet ir visus kitus klastingus partinius politikus taip pat: beviltiškai atsilikusius konservatorius, trumparegius nacionalistus ir pasipūtusius Katalikų centristus – visus vedusius Vokietiją susinaikinimo keliu nuo 1919 iki 1933 m. ar prie to prisidėjusius.

Visos šios partijos buvo aiškiai praradusios savo tikslą. Tai, kad kai kurie rinkėjai jas dar palaikė 1933 m. pradžioje, kai Hitleris atėjo į valdžią, buvo daugiau įprotis. Jų varomoji jėga jau buvo išsekusi. Veimaro sistemos partijos viską sugadino ir leido valstybei griūti. Vokietijos nuosmukis, šeši milijonai bedarbių, visuotinai paplitęs badas ir visos tautos demoralizacija: visa tai buvo jų darbas. Dabar, kai stiprus plačiai tautos palaikomas lyderis užėmė jų vietą, ką jos galėjo padaryti? Kaip vėliau rašys Joachimas Festas, jos buvo "kaip voratinklis, su kuriuo norėta gaudyti erelius."

Milijonai Hitlerio pasekėjų atrado pirminę paprasto, prie miesto gyvenimo nepripratusio, žmogaus stiprybę, siekiančią tuos laikus, kai žmonės dar buvo nepraradę stuburo. Tai buvo Dionisiška jėga, kurią reikėjo tausoti dideliems ateityje laukiantiems iššūkiams: prieš šias politines partijas ji buvo nereikalinga. Užteko tik gūžtelėti pečiais ir jos palūžo.

Kaip ir reikėjo tikėtis, pirmoji subyrėjo Socialdemokratų partija (SPD). Jie išsiskirstė verkšlendami.

Ji dar parodė šiokią tokią stiprybę kovo 23 d., kai Reichstago deputatai atsisakė balsuoti dėl absoliučios valdžios suteikimo Hitleriui. Po 1945 m. Socialistų partija didžiuosis šiuo savo poelgiu tuo pat metu pamiršdama paminėti, kad vos po dviejų mėnesių, gegužės 17 d., Socialdemokratų deputatai nusprendė palaikyti Hitlerio kreipimąsi į Reichstagą dėl užsienio politikos. Matyt, tuo metu jie pasijuto užvaldyti visuomenėje ir net jų partijos viduje išaugusios paramos Hitleriui. Kartu su nacionalsocialistų deputatais jie išreiškė savo paramą Hitlerio politikai.

Iš savo Reichstago pirmininko vietos Geringas pažvelgė į šiuos perbėgėlius ir pakomentavo: „Pasaulis pamatė, kad vokiečių tauta susivienija, kai jos likimas yra pavojuje”.

Dabar, kai Socialdemokratų partijos vadovybė, kuri taip ilgai koneveikė Hitlerį, nusprendė jį paremti Reichstage, sunku buvo tikėtis, kad eiliniai partijos nariai jam priešinsis. Ši diena žymėjo Socialdemokratų partijos patikimumo pabaigą. Sekdamas savo partijos vadovybės pavyzdžiu, didelis SDP elektoratas, savaime suprantama, taip pat balsuos už Hitlerį.

Po šio kapituliacijos akto Hitleriui likviduoti Socialdemokratų partija tebuvo vaikų žaidimas. Praėjus keturioms savaitėms, birželio 22 d., ji buvo oficialiai išardyta. „Niekas,“ – pastebėjo Festas – „*nesitikėjo jokio pasipriešinimo iš SPD pusės.*“ Dabar partijos inicialai greičiau galėjo būti RIP: Resquiescat in pace (ilsėkis ramybėje).

Taika buvo visuotinė. Išskyrus kelis kairiuosius Reichstago narius, pasitraukusius ir gyvenusius izoliuotus ir neproduktyvius gyvenimus užsienyje, dabar jau buvusieji socialistai deputatai kiekvieną mėnesį gaudavo Hitlerio jiems paskirtas pensijas. Jie netrukdomai vaikščiojo Berlyno gatvėmis. Dalis jų, ir kai kurie labai sėkmingai, prisijungė prie nacionalsocialistų.

Gustavas Noske, medkirtys, tapęs gynybos ministru, atkakliausias sunkumų apimtos respublikos gynėjas audringais mėnesiais po 1918 m. žlugimo, 1944 m., kai Trečiasis Reichas jau sparčiai iro, garbingai pripažino, kad didžioji dauguma Vokietijos žmonių išliko ištikimi Hitleriui būtent dėl socialinio atgimimo, kurį jis atnešė darbo klasei.

Po „raudonųjų“ atėjo „baltųjų“ eilė. Iš dviejų dešimčių ar daugiau Vokietijoje 1932 - 1933 m. egzistavusių partijų, dalis mažesniųjų tyliai iširo ir niekas šito net nepastebėjo. Jos buvo sukurtos be jokio kitos priežasties, o tik tam, kad padėtų įgyvendinti politines savo įkūrėjų ambicijas. Tačiau dabar, kai nebeliko Reichstago vietų, kurias būtų galima užimti, nebeliko tikslo ir bandyti pritraukti rinkėjus.

Politinės dešinės partijos, kadaise buvusios reikšmingos, tačiau dabar apleistos rinkėjų, suvokė tolesnių pastangų ar finansinių išlaidų dirbtinai išsilaikyti beprasmiškumą. Dabar, neturėdamos visuomenės palaikymo, jos viena po kitos savanoriškai išsiskirstė. „Vokietijos nacionalinė liaudies partija“, apleista savo buržuazinių rėmėjų, pirmoji pakratė kojas. Po kelių dienų, birželio 28 d., „Valstybės partija“ padarė tą patį. „Bavarijos liaudies partija“ ir „Vokiečių liaudies partija“ pasekė jų pavyzdžiu liepos 4 d.

Iš visų užkietėjusių konservatorių sunkiausia buvo atsikratyti Alfredu Hugenbergu, žiniasklaidos titanu ir vis dar Hitlerio kabineto ministru. Naciai gana nepagarbiai jį pravardžiavo „senu paršu buroko sklype“. Hugenbergas galiausiai prarado savo vietą kabinete, kai 1933 m. birželį Londone konferencijoje persistengė vaizduodamas uolų nacionalistą ir iškėlė, švelniai tariant, pernelyg ankstyvą reikalavimą Vokietijai gražinti kolonijas ir kvietė

pradėti ekonominę Vokietijos ekspansiją į Ukrainą! Hitleris palaikė tai visai netinkamu dalyku, kaip tik tuo metu, kai jis dėjo visas įmanomas pastangas nuraminti visus skeptiškai ar kritiškai jo atžvilgiu nusiteikusius užsienyje. Po šios šiurkščios diplomatinės klaidos Hugenbergas neturėjo jokio kito pasirinkimo, tik atsistatydinti. Taip pasitraukė kadaise galingas kapitalistas, kuris sausio 30 d. prisiekė politiškai nutildyti naujai paskirtą kanclerį.

Jo pašalinimas buvo dvigubai naudingas Hitleriui: atsikratydamas šio tarptautinių problemų kėlėjo jis kartu nuramino visus užsienyje, sunerimusius dėl Hugenbergo nevykusiai pasirinktų teiginių; kartu jis nusimetė politinę atsakomybę už diplomatinį netakata, kuris jam kainavo jo iki tol užsitarnautą fon Hindenburgo pagarbą.

Paskutinė politinė veikėja, kuri turėjo pasitraukti, buvo klerikalinė-buržuazinė Centro partija. Po to, kai kovo 23 d. Centro partija balsavo už neribotų galių suteikimą Hitleriui, ji prarado bet kokią pasitikėjimą kaip opozicijos partija. Jos palaikymas tapo nykstamai mažas. Galiausiai, jei Centro partijos lyderis monsinjoras Kaasas nusprendė pereiti į Fiurerio pusę Reichstage, tai kodėl to neturėjo padaryti ir kiti partijos nariai?

Tuo tarpu diplomatinės derybos su Vatikanu dėl konkordato, reglamentuosiančio santykius tarp Vokietijos valstybės ir Katalikų Bažnyčios, buvo arti laimingos pabaigos. Šiose derybose, gal būt daugiau negu kur nors kitur, Hitleris pademonstravo kantrybę, apsukrumą ir taktą. Jam reikėjo politinės taikos su Bažnyčia bent jau iki tol, kol hierarchijos dėka jis būtų galėjęs užsitikrinti pilną didelio Vokietijos katalikų skaičiaus paramą.

Balsuodami už Hitlerį Reichstage Centro partijos lyderis Kaasas ir jo dievobaimingi klerikalai, patys to nesitikėdami, papuolė į spąstus. 1933 m. liepos 5 d. jie paskelbė politinį neutralitetą ir išsiskirstė kaip partija.

Kaip pažymėjo tuometinis apžvalgininkas: „*Visi šie panaikinti dalykai žmonėms toliau nelabai ir rūpėjo.*“ Joachimas Festas taikliai pakomentavo greitą politinių partijų ir kitų politinių kairės ir dešinės jėgų mirtį: „*Jeigu kas ir galėjo parodyti pakirstą Veimaro Respublikos galią, tai buvo tas lengvumas, su kuriuo ją palaikiusios institucijos leido save sutriuškinti.*“ (Cituota iš: J. Fest, Hitler, New York: 1974, p. 415.)

Panaikinti politines partijas ir perimti jų kadaise gausius būrius rinkėjų prireikė vos pusės metų ir beveik nepareikalavo jokių aukų. Hitleriui pavyko į savo pusę patraukti ar bent jau neutralizuoti tuos, kurie dar visai neseniai jį plūdo ir iš jo tyčiojosi. Niekas taip nebuvo nustebintas tuo, kaip greitai pasidavė politinės partijos, kaip pats Hitleris. „*Buvo neįmanoma pagalvoti, kad galimas toks apgailėtinas krachas,*“ – pastebėjo jis 1933 m. liepą, po to kai

užmetė paskutinį kastuvą žemių ant kadaise galingų Veimaro Respublikos politinių partijų kapų.

IV. PROFESINIŲ SAJUNGŲ SUVIENTIJIMAS

Beliko tik vienas reikšmingas politinis faktorius: marksistinės profsajungos. Daugelį metų jos buvo viena didžiausių šalies jėgų. Nors formaliai buvo ekonominės veikėjos, jos buvo reikšmingos ir politiniu požiūriu: aprūpindavo komunistus kovingais aktyvistais ir sudarė didelę dalį Socialdemokratų partijos rinkėjų.

Visus penkiolika metų jie vykdė nuolatinį ir fanatišką spaudimą, keldami neramumus gatvėse ir vis didesnius reikalavimus. Profsajungos taip pat aprūpindavo politinę kairę didelėmis pinigų sumomis iš fondų, kurie nuolatos buvo papildomi milijonų narių įnašais.

Šiuo atveju lygiai taip pat dar gerokai prieš partijų draskomos Veimaro Respublikos žlugimą, darbininkų masėse plito nusivylimas profsajungomis. Darbininkai badavo. Tuo tarpu šimtai socialistų ir komunistų deputatų stovėjo sudėję rankas, negalėdami suteikti jokios reikšmingos pagalbos beviltiškoje padėtyje atsidūrusiam proletariatui.

Jų lyderiai neturėjo jokių pasiūlymų, kaip bent iš dalies palengvinti žmonių kančią; jokių planų didelio masto viešiesiems darbams, jokio pramonės pertvarkymo, jokių rinkų paieškų užsienyje.

Negeną to, jie neparodė jokio aktyvaus pasipriešinimo, kai užsienio šalys plėšė Reicho finansinius išteklius: tai buvo pasekmė Versalio sutarties, kurią Vokietijos socialistai ratifikavo 1919 m. birželį ir kuriai nuo to laiko neturėjo drąsos efektyviai pasipriešinti.

Keletas lengvinančių pataisų su dideliais sunkumais išplėštų iš grobuoniškų Sajungininkų, buvo pasiektos užsienio reikalų ministro konservatoriaus Gustavo Stresemano dėka. Sulaukdamas mažai palaikymo net ir iš politikų pusės, Stresemanas, nepaisant silpnos sveikatos, kovojo su užsispyrimu už Reicho išlaisvinimą. Alpdamas, su vis didėjančia struma, kuri atrodė kaip aplink jo kaklą apšivijęs smauglys, Stresemanas net gi mirdamas buvo vienintelis Veimaro lyderis, rimtai pabandęs nustumti plėšrius svetimus nagus nuo Vokietijos liaudies kūno.

1930, 1931 ir 1932 m. Vokietijos darbininkai matė bręstant katastrofą: bedarbių skaičius augo nuo dviejų milijonų iki trijų, keturių, penkių ir, galiausiai, iki šešių milijonų. Tuo pat metu bedarbių išmokos vis mažėjo ir galiausiai buvo visai panaikintos. Visur buvo galima pamatyti neviltį ir nepriteklį: išsekusios motinos, nusilpę vaikai purviniuose kambariuose, tūkstančiai elgetų, stovintys ilgose liūdnoje eilėse.

Kairiųjų lyderių nesėkmė ar nesugebėjimas veikti, jau nekalbant apie jų nejautrumą, apstulbino darbo klasę. Kam buvo reikalingi tokie lyderiai su tuščiomis galvomis ir širdimis ir, labai dažnai, su pilnomis kišenėmis?

Dar gerokai prieš sausio 30 d. tūkstančiai darbininkų prisijungė prie dinamiškos Hitlerio organizacijos, kuri daugiausiai pastangų dėjo būtent tose srityse, kur to labiausiai reikėjo. Daugelis prisijungė prie nacionalsocialistų streikų metu. Hitleris pats buvęs darbininkas ir paprastas žmogus kaip ir jie patys, buvo pasiryžęs nedarbą išrauti su šaknimis. Jis ne tik norėjo apginti darbininkų teisę į darbą, tačiau jų pašaukimą paversti kilniu, užtikrinti jiems pagarbą ir pilnai juos įtraukti į gyvą visų vokiečių bendruomenę, kuri dabar buvo susiskaldžiusi į klases.

1933 m. sausį Hitlerio pergalingi būriai susidėjo beveik tik iš proletariato, įskaitant ir kietarankius gatvių mušeikas, daugelį bedarbių, praradusių socialinį ir ekonominį pagrindą.

Tuo pat metu narių skaičius marksistinėse profesinėse sąjungose drastiškai krito: tarp trylikos milijonų socialistų ir komunistų rinkėjų 1932 m. ne daugiau kaip penki milijonai buvo profsąjungų nariai. Abejingumas ir nusivylimas pasiekė tokį lygį, kad daug narių nustojo mokėti savo įnašus. Daugelis vis labiau nusiminusių marksistų lyderių ėmė stebėtis, kad galbūt milijonai dezertyrų ėmė aiškiai suprasti situaciją. Greitai jiems daugiau nereikėjo stebėtis.

Dar prieš Hitleriui užsitikrinant Reichstago paramą jo „Ypatingų įgaliojimų aktui“, milžiniška Vokietijos profesinių sąjungų federacija, ADGB, ėmė mitinguot palaikydama nacionalsocialistus. Kaip pripažino istorikas Joachimas Festas: *„Kovo 20 d. profsąjungų federacijos vykdomasis komitetas savo kreipimesi praktiškai deklaravo lojalumą Hitleriui.“* (J. Fest, Hitler, p. 413.)

Hitleris tada žengė ryžtingą ir protingą žingsnį. Profsąjungos visą laiką triukšmingai reikalavo gegužės pirmąją paversti darbininkų švente, tačiau Veimaro Respublika niekada nepriėmė šio prašymo. Hitleris, niekada nepraleidžiantis progų, išnaudojo ir šitą. Jis ne tik išpildė šį pagrįstą reikalavimą, bet ir paskelbė gegužės pirmąją nacionaline švente.

Taip, kaip Socialistų partija nuo balsavimo Reichstage prieš Hitlerį (1933 m. kovo 23 d.) perėjo prie jo palaikymo (1933 m. gegužės 17 d.), taip ir

profsajungų lyderiai per kelias savaites savo požiūrį pakeitė 180 laipsnių kampu. Vienu žingsniu Hitleris suteikė profsajungoms tai, ko jos tuščiai prašė ankstesnių vyriausybių: šventę, kurią švęs visa tauta. Jis paskelbė, kad darbininkams pagerbti jis gegužės pirmąją suorganizuos didžiausią Vokietijos istorijoje mitingą Berlyno Tempelhofo oro uoste. Tam nepasiruošę, bet labai patenkinti, galėdami pasinaudoti situacija ir prisijungti prie nacionalsocialistų ir, dar daugiau, galėdami dalyvauti masinėje demonstracijoje, kokią net marksistai darbininkai galėjo sunkiai išvaizduoti, profsajungų vadovai paskatino savo organizacijų kairiųjų pažiūrų narius su vėliavomis prisijungti prie visoje Vokietijoje vykusios gegužės pirmosios minėjimų ir pripažinti Hitlerį.

Man pačiam teko lankytis šiame išimintiname mitinge Tempelhofo oro uoste 1933 m. Tą rytą nuo devynių valandų milžiniškos darbininkų ir jaunimo kolonos viena po kitos žygiuodamos Berlyno didžiausiomis gatvėmis pasuko link oro uosto, į kurį Hitleris buvo pakvietęs visus vokiečius. Visa Vokietija sekė šį susirinkimą, transliuojamą per radiją.

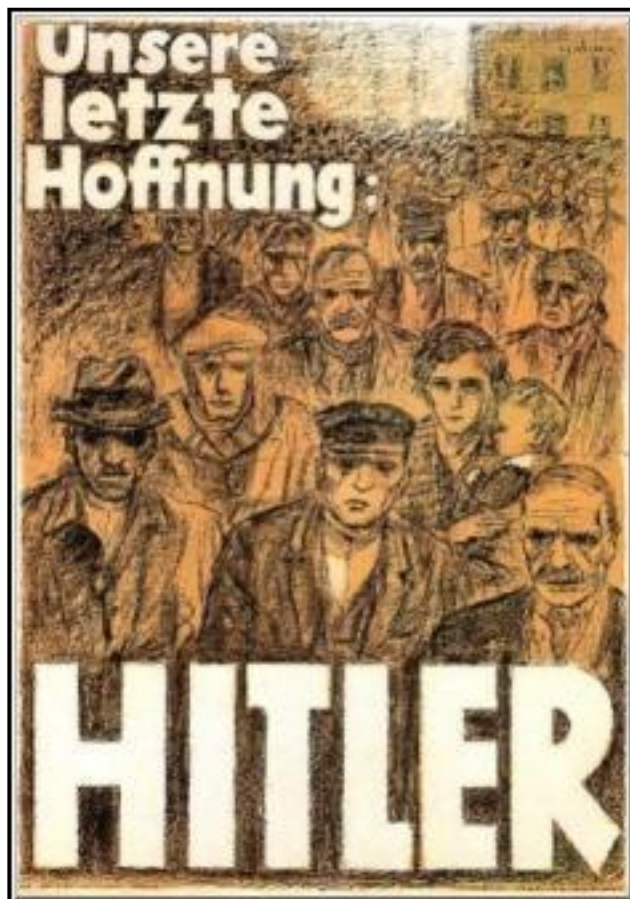
Vidurdienį šimtai tūkstančių darbininkų, tiek palaikančių, tiek nepalaikančių Hitlerį, buvo susirinkę didžiulėje teritorijoje. Demonstrantai laikėsi nepriekaištingos tvarkos. Partija pasirūpino šimtais stalų, nukrautų sumuštiniais, dešrelėmis, alaus bokalais, parduodamais už savikainą, pasivaikinti po žygio naujai atvykusiems dalyviams.

Visi, žinoma, stovėjo ir jiems teko stovėti beveik keturiolika valandų.

Buvo pastatyta į dangų kylanti trijų aukštų platforma sakantiems kalbas, išpuošta didžiulėmis vėliavomis, tokia išpūdinga, kaip karinio jūrų laivyno laivų statykla. Laikui bėgant, tūkstančiai reikšmingų veikėjų užėmė savo vietas, tarp jų daug narių iš užsienio diplomatinio korpuso. Dienai einant į pabaigą, pusantro milijono žiūrovų užpildė net tolimiausius didžiulio lauko pakraščius. Minioje buvo ir kareivių ir civilių. Pakartotinai nuskambėdavo fanfaros. Tai jau buvo ne politinis mitingas, o šventė, savotiška breigeliška mugė, kur vidurinėsios klasės miestiečiai, generolai ir darbininkai visi susitiko ir bičiuliavosi kaip vokiečiai, kaip lygūs su lygiais.

Sutemus pasirodė Hitleris. Jo tribūna iš tiesų buvo panaši į milžiniško laivo pirmagalį. Šimtai šviestuvų, apšvietusių žmonių jūrą, dabar buvo užgesinti. Staiga iš tamsos pasirodė Hitleris, jo vieniša figūra, aukštai pakilusi nuo žemės, buvo apšviesta akinančios prožektorių šviesos.

Tamsoje grupė ryžtingų oponentų galėjo lengvai pertraukti Hitlerio kalbą ar kitaip sabotuoti mitingą. Gal net trečdalis žiūrovų vos prieš tris mėnesius buvo socialistai ar komunistai. Tačiau per visą ceremoniją nepasigirdo nė vieno priešiško balso. Buvo tik visuotinis pritarimas.

Viršuje: (kairėje) darbininkų dienos – gegužės 1 – osios plakatas; NSDAP rinkiminė agitacija: „Mūsų paskutinė viltis: Hitleris“. Apačioje – 1933 m. gegužės 1 mitingas Tempelhofe.

Viršuje – vaizdas iš NSDAP suvažiavimo Niurnberge; apačioje – 1933 m. sausio 30 – osios pergalės paradą vaizduojantis paveikslas.

Ceremonija yra labai tinkamas apibūdinimas. Tai taip pat buvo magiškas ritualas. Hitleris ir Gebelsas neturėjo lygių tokių iškilmingų ceremonijų organizavime. Auditorijai pritraukti pirmiausia grojo liaudies dainos, po to Vagnerio kūriniai. Vokiečiai mėgsta orkestrų muziką, o Vagneris paliečia giliausią ir slapčiausią vokiečio sielos stygą, jos romantizmą ir įgimtą galios ir didybės jausmą.

Tuo tarpu šimtai vėliavų, apšvietimu išryškintų tamsoje, plevėsavo virš tribūnos.

Dabar į tribūną įžengė Hitleris. Tiems, kas stovėjo lauko gale, jo veidas turėjo atrodyti nykstamai mažas, tačiau jo žodžiai tuoj pat pasiekė ištisus akrus užimančią jo auditoriją.

Romaniškai auditorijai būtų buvęs priimtinesnis švelnesnis ir subtiliai išraiškingesnis balsas. Tačiau, be abejonės, Hitleris kalbėjo germaniškos dvasios žmonėms.

Vokiečiams retai tekdavo laimėti patirti ištarto žodžio galią. Vokietijoje tona visuomet užduodavo nuobodūs kalbėtojai, kuriems buvo labiau priimtinas sunkus pedantiškumas, nei emociinga iškalba. Hitleris kaip oratorius buvo genijus, geriausias savo amžiuje. Visų pirma jis pasižymėjo tomis savybėmis, kurių neturėjo eiliniai kalbėtojai: paslaptingu sugebėjimu perduoti galią.

Šiek tiek kaip mediumas ar burtininkas jis, kai kreipdavosi į minią, atrodė tarsi užvaldytas ar net sustingęs. Minia atsakydavo į Hitlerio perduodamą jėgą spinduliuodama ją atgal, ir taip per nesuskaičiuojamą daugybę apsikeitimų, atsirasdavo ryšys, srovė, iš kurios tiek oratorius, tiek auditorija vienodai imdavo ir jai atiduodavo. Žmogus turėjo asmeniškai išgirsti jį kalbant, kad tai suprastų.

Ši unikali dovana buvo vienas pagrindinių dalykų, lėmusių Hitlerio gebėjimą patraukti mases. Jo aukštos įtampos, žaibą primenantis pasirodymas užvaldydavo ir pakeisdavo visus jį patyrusius. Dešimtys milijonų buvo apšviesti, prikaustyti ir uždegti jo pykčio, ironijos ir aistros ugnies.

Tą pirmąjį gegužės vakarą, nutilus sveikinimams, šimtai tūkstančių anksčiau abejingų ar priešiška nusiteikusių darbininkų, atėjusių į Tempelhofą profsajungų lyderių raginimu, buvo patraukti į Hitlerio pusę. Jie tapo pasekėjais, kaip ir SA nariai, su kuriais daugelis tą vakarą susirinkusiųjų visai neseniai kivirčydavosi.

Didžiulė žmonių jūra patraukė iš Tempelhofo atgal į Berlyną. Pusantrą milijono žmonių čia susirinko tobulai tvarkingai, lygiai taip pat jie ir išsiskirstė. Jokios spūstys netrukdė automobiliams ir autobusams. Mus, tai mačiusius, ši griežta bet džiaugsminga patenkintų žmonių disciplina pati savaime vertė

stebėtis. Viskas gegužės pirmosios masiniame mitinge veikė sklandžiai, kaip laikrodžio mechanizmas.

Šios nuostabios minios, plūstančios atgal į Berlyno centrą, atsiminimas niekada manęs neapleis. Daugelis žmonių ėjo pėsčiomis. Jų veidai dabar buvo visai kitokie, tarsi jiems kas nors būtų įkvėpęs naujos, iki tol nematytos dvasios. Minoje buvę užsieniečiai buvo lygiai taip pat apstulbinti ir ne mažiau nustebinti, negu Hitlerio tėvynainiai.

Prancūzijos ambasadorius Andre Fransua-Ponse pastebėjo:

Užsieniečiai ant platformos užėmę garbingų svečių vietas ne vieninteliai išsinešė tikrai gražios ir stebuklingos liaudies šventės išpūdžius, sukurtus režimo organizacinio genijaus dėka, vakare visur matomų uniformų, šviesos efektų, muzikos ritmų, vėliavų ir fejerverkų. Ir jie ne vieninteliai suprato, kad susitaikymo ir vienybės dvasia apėmė Trečiąjį Reichą.

„*Mes norime*,“ – sušuko Hitleris taip, tarsi pats dangus būtų jo liudininkas – „sutarti ir kovoti kaip broliai, kad tą valandą, kai atsidursime prieš Dievą, galėtume jam pasakyti: „*Matai, Dieve, mes pasikeitėme. Vokiečiai daugiau nėra sugėdinti, niekingi ir bailiai susiskaldę. Ne, Dieve! Vokiečių tauta tapo stipri savo dvasia ir valia, savo atkaklumu ir sugebėjimu aukotis. Dieve, mes išliekame tau ištikimi! Palaimink mūsų kovą!*“ (A. Francois-Poncet, Souvenirs d'une ambassade à Berlin, p. 128.)

Kas dar būtų galėjęs šitaip užburiančiai kreiptis ir neatrodyti juokingai?

Joks politikas dar niekada nebuvo kalbėjęs apie darbininkų teises su tokiu tikėjimu ir jėga, ar taip aiškiai išdėstęs socialinį planą, kurį prisiekė įgyvendinti paprastų žmonių vardan.

Sekančią dieną proletariato kairiosios pakraipos laikraštis „Sajungos dienraštis“ (Union Journal) aprašė šį masinį mitingą, kurio mažiausiai du trečdaliai dalyvių – t.y. milijonas – buvo darbininkai. „Ši gegužės pirmoji buvo pergalės diena“, apibendrino laikraštis.

Kai darbininkai perėjo į Hitlerio pusę, ką gi tada reikėjo daryti su tūkstančiais vietinių profsajungų atstovų, kurie taip ilgai iki tol nuodijo socialinį Reicho gyvenimą ir kurie bet koku atveju nebuvo atlikę jokio pozityvaus, ilgalaikę vertę turinčio darbo?

Kelių valandų bėgyje po to kai pasibaigė pergalingas mitingas Tempelhofo teritorijoje, nacionalsocialistai sugebėjo takiai perimti visišką Vokietijos profsajungų kontrolę, įskaitant ir jų pastatus, įmones ir bankus. Marksistinių trukdžių era staigiai pasibaigė: nuo šiol vienintelė nacionalinė organizacija įkūnys visų Vokietijos darbininkų kolektyvinę valią ir interesus.

Nors dabar Hitleris buvo savo kelyje kuriant tai, ką jis prisiekė būsiant „liaudies valdžia“, jis suprato, kad dar liko didelių kliūčių. Viena iš jų buvo

komunistinė valdžia Maskvoje, kuri nenuleido nei savo akių, nei ginklų. Tautai atkurti reikėjo daugiau nei žodžių ar pažadų, tam reikėjo konkrečių pasiekimų. Tik tokiu atveju darbo klasės gegužės pirmosios mitingo dieną parodytas entuziazmas būtų ilgalaikės pergalės išraiška.

Kaip Hitleris galėjo išspręsti didžiąją problemą, kai to nepavyko padaryti niekam kitam (tiek Vokietijoje, tiek užsienyje): sugrąžinti milijonus bedarbių atgal į darbą?

Ką Hitleris turėjo daryti su algomis? Su darbo valandomis? Su laisvalaikiu? Su apgyvendinimu? Pagaliau kaip jam reikėjo iškovoti pagarbą darbininkų teisėms ir orumui?

Kaip reikėjo pagerinti – materialiniu, moraliniu ir net, galima sakyti, dvasiniu požiūriu – darbininkų gyvenimus? Kaip jam reikėjo sukurti naują visuomenę, tinkamą žmonėms, kurioje nebūtų suglebimo, neteisybės ir praeities prietarų?

„Nacionalsocializmas,“ – pareiškė pradžioje Hitleris – „turi savo misiją ir savo laiką; tai ne tik judėjimas, kuris praeis, bet istorijos etapas.“

Dabar, turėdamas realią galią – autoritarinę valstybę su jai pavaldžiomis, bet kartu organišką visumą sudarančiomis provincijomis – savo rankose, Hitleris veikė greitai, norėdamas atsikratyti paskutinių likusių ribotų ir bejėgių politinių partijų apribojimų. Be to, dabar jis galėjo nukreipti tinkama linkme darnią darbo jėgą, kuri jau nebuvo susiskaidžiusi į tūkstantį mažų upelių, tačiau tekėjo kaip vientisa galinga srovė.

Hitleris pasitikėjo savimi ir savo įsitikinimų jėga. Jis nenorėjo, o ir nebuvo reikalo, imtis fizinės jėgos. Vietoje to jis siekė į savo pusę patraukti vieną po kito milijonus vokiečių, kurie vis dar buvo prieš jį nusiteikę ar net jo nekentė.

Jo Vokietijos užkariavimas pareikalavo kruopštaus planavimo ir sunkaus darbo metų. Lygiai taip pat jis dabar ėmėsi įgyvendinti savo kruopščiai paruoštus valstybės ir visuomenės transformavimo planus. Tai reiškė ne tik pokyčius administracinėse ir valdžios struktūrose, bet ir ilgalaikes socialines programas.

Kartą jis davė pažadą: *„Ateis laikas, kai 15 milijonų žmonių, kurie dabar mūsų nekenčia, stovės tvirtai už mūsų ir kartu su mumis sveikins atgimimą, kurį mes kartu pasieksime.“* Galiausiai jam pavyks savo pusėn patraukti net daugelį aršių skeptikų ir priešų.

Jį palaikančių žmonių armija jau didėjo. Istorikas Joachimas Festas jautė pareigą tam atiduoti duoklę ir nedviprasmiškai pripažino:

Hitlerio statusas greitai pasikeitė iš demagogo į gerbiamo valstybės vyro. Noras įsijungti į nugalėtojų gretas plito kaip epidemija, o vis labiau besitraukianti mažuma, kuri šiai paskatai priešinosi, jautėsi vis labiau

izoliuota... Praeitis buvo mirusi. O ateitis, kaip tuo metu atrodė, priklausė režimui, kuris turėjo vis daugiau ir daugiau pasekėjų, kuris visur buvo sveikinamas ir savo pusėje turėjo solidų pagrindą.

Net ir garsus leftistas rašytojas Kurtas Tucholskis, jausdamas kuria kryptimi ritasi nesustabdoma banga, apėmusi visą Vokietiją, gyvai pakomentavo: „*Prieš vandenyną nepasiskusi.*“ (J. Fest, Hitler, pp. 415)

„*Mūsų jėga,*“ – dabar galėjo pareikšti Hitleris – „*daugiau nepriklauso kokiai nors teritorinei Reicho daliai ar vienai tautos klasei, tačiau žmonėms kaip visumai.*“

Tačiau dar daug reikėjo nuveikti. Iki šiol Hitleriui pavyko pašalinti kliūtis, trukdžiusias jo programos įgyvendinimui. Dabar atėjo laikas statyti.

Daugeliui kitų nepavyko išspręsti bauginančių problemų, kurios dabar buvo jo atsakomybėje. Visų pirma tauta reikalavo sprendimų didžiajai nedarbo problemai. Ar galėjo Hitleriui pasisekti ten, kur kiti patyrė liūdną nesėkmę?

V. IŠ KUR GAUTI MILIJARDUS?

Kai Hitleris stovėjo tylus ir susirūpinęs prie savo Kanceliarijos lango tą sausio vakarą, priimdamas minios sveikinimus, jis buvo apimtas nerimo ir ne be reikalo.

Savo prisiminimuose dr. Jalmaras Šachtas rašė: „Man susidarė ispūdis, kad tai buvo žmogus, visiškai prislėgtas atsakomybės, kurią jis prisiėmė, naštos... Tas gilus nerimas, kurio liudininku man teko būti, negalėjo būti vien tik vaidyba: jis išdavė tikrus jausmus.“ (H. Schacht, Memoires d'un magicien, vol. II, p. 52.)

Visgi Hitleris buvo žmogus, sugebantis įveikti tokias emocijas. Nors jis matė kankinančią šalies tragediją – didžiulį nedarbą, bendrą skurdą, beveik visišką pramonės stagnaciją – kurios jokiai kitam politikui net gi nepavyko palengvinti, šis jaunas lyderis priims iššūkį su išskirtiniu tikslo ir valios jausmu.

Vos tik Hitleriui balsavimu buvo suteikti neriboti įgaliojimai, jis atsiraitojo marškinių rankoves ir ėmėsi įgyvendinti savo gerai parengtus planus.

Priešingai, negu kiti atsakingi ar neatsakingi dvidešimtojo amžiaus Europos politikai, Hitleris netikėjo, kad kova už savo šalies ekonominę sveikatą

reiškė pasyviai priimti vieną nesėkmę po kitos ir likti nuošalyje, kai miršta pramonė ir milijonai darbo netekusių darbininkų bastosi gatvėmis.

Tomis dienomis vienintelis politikams ir ekonomistams priimtinas šių problemų sprendimas buvo drastiškai sumažinti valstybines ir privačias išlaidas. Susiveržti diržus buvo laikoma visuotinai priimtu problemos sprendimo būdu.

Taigi, iki Hitlerio buvę Vokietijos lyderiai algas sumažino iki 25 procentų, apribojo bedarbio išmokų mokėjimą iki šešių mėnesių, ir penkiais šeštadaliais sumažino bendrą privačių investicijų kiekį. Šalies pragyvenimo lygis subliuško kaip balionas. Praėjus šešiams mėnesiams, bedarbiai, savaime suprantama, neįstengdavo susirasti darbo. Priešingai, prie jų prisidėdavo ilgos eilės naujų bedarbių. Netekę visų pragyvenimo galimybių, jie būriavosi prie socialinės rūpybos įstaigų.

Žmonės išleisdavo vis mažiau ir mažiau, tad neišvengiamai pramonės įmonės, gaminusios vartojimo prekes, dėl užsakymų trūkumo viena po kitos užsidarė, į gatves išleisdamos dar daugiau tūkstančių bedarbių. 1932 m. Vokietijos pramonė nyko, jos produkcija sumažėjo per pusę.

Per metus privačios investicijos smuko nuo trijų milijardų Markių iki 500 milijonų. Į pramonės sistemą nebuvo įliejama naujo kraujo, darbo vietos nebuvo modernizuojamos. Ekonomika buvo stagnacijos būklėje.

Vyriausybė ne tik kad nerodė jokios iniciatyvos, ji buvo beveik bankrutavusi. Fiskalinės pajamos nukrito iki dešimties milijardų Markių, iš kurių du trečdalius reikėjo skirti vien tik menkoms ir trumpalaikėms bedarbių išmokoms.

Vokietija negalėjo laukti verslo pakilimo, kad ekonomika vėl atsigautų. Hitleris jau seniai suprato, kad vyriausybė turi ryžtingais veiksmais ir išmoningomis iniciatyvomis sukurti ekonomikos atgimimą.

Nedarbą buvo galima iverkti ir panaikinti tik suteikiant pramonei finansines priemones iš naujo pradėti veiklą, modernizuotis, taip sukuriant milijonus naujų darbo vietų.

Normalus vartojimo lygis nebus atstatytas ir juo labiau nepakils, jei pirmiausiai nebus pakeltos badauti žmones verčiančios išmokos, už kurias ką nors įsigyti buvo praktiškai neįmanoma. Priešingai, gamyba ir pardavimai turėjo būti atstatyti prieš tai, kai šeši milijonai bedarbių vėl galės tapti pirkėjais.

Didžioji ekonominė krizė galėjo būti iverkta tik skatinant pramonę, pritaikant ją laikmečio reikalavimams ir skatinant naujų produktų kūrimą.

Pavyzdžiui, kadangi Vokietijoje nebuvo naftos, reikėjo kiek galima labiau skatinti sintetinio kuro (iš anglies) gamybą. Technologija jau buvo žinoma,

tačiau ją reikėjo įdiegti. Panašiai Vokietija galėjo gaminti dirbtinį gumos pakaitalą, vadinamą „Buna“. Tačiau technologijos diegimo planai vis dar gulėjo spintose. Tik labai nedidelė dalis naujų praktinių išradimų buvo pritaikomi.

Dideli viešųjų darbų projektai buvo kitas būdas kurti naujas darbo vietas, skatinti pramonės gamybą ir gaivinti ekonomiką. Pavyzdžiui, Vokietijos vidutinės kokybės keliams reikėjo didelių atnaujinimų. Be to, laikmečio reikalavimai skatino sukurti nacionalinį modernių greitkelių tinklą. Besidriekiančios tūkstančius kilometrų šios puikios betoninės arterijos paskatins verslą ir susisiekimą tarp daugelio Reicho regionų.

Nauji keliai taip pat paskatins automobilių gamybos augimą. Atsižvelgiant į jos potencialą, Vokietija vis dar buvo ganėtinai atsilikusi automobilių gamybos srityje. Ji gamino penktadalį to, ką pagamindavo Prancūzija.

Beveik prieš dešimtį metų, savo kalėjimo kameroje Hitleris jau kūrė didžiulės nacionalinių greitkelių sistemos viziją. Jis taip pat sumanė mažą, lengvai prieinamą automobilį (vėliau žinomą kaip "Volkswagen") ir net pasiūlė jo dizainą. Automobilis turėtų būti vabalo pavidalo, pasiūlė jis. Pati gamta pasiūlė aerodinamiškus automobilio kontūrus.

Iki Hitleriui ateinant į valdžią, automobilis buvo turtingųjų privilegija. Finansiniu požiūriu jis buvo nepasiekiamas viduriniajai klasei ir, tuo labiau, darbininkams. „Volkswagen“, kainavęs tik dešimtadalį standartinio ankstesnių metų automobilio kainos, galiausiai taps populiariu darbinio automobilium ir pramoga po darbo: būdu prasiblaškyti, įkvėpti oro ir, autobanų tinklo dėka, atrasti savo puikią šalį, kuri, kaip visuma, iki to laiko buvo praktiškai nepažįstama vokiečių darbininkui.

Nuo pat pradžių Hitleris norėjo, kad jo naujasis ekonomiškasis automobilis būtų gaminamas milijonams. Jų gamyklos taip pat turėjo tapti vienu svarbiausių Vokietijos pramonės centrų ir darbo vietų kūrėju.

Įkalinimo metu Hitleris taip pat kūrė visuomenės apgyvendinimo ir didingų visuomeninių pastatų planus.

Kai kurie iš Hitlerio eskizų išliko iki šių dienų. Juose galime pamatyti individualių darbininkų namų grupes su sodais (tokių turėjo būti statoma šimtai tūkstančių), dengto stadiono Berlyne planus, didžiulę kongresų salę, neturinčią analogų pasaulyje, turėjusią simbolizuoti nacionalsocialistinės revoliucijos didybę.

„*Pastatas su monumentaliu kupolu,*“ – aiškino istorikas Verneris Mazeris – „kurio planą jis nubraižė, kai rašė Mein Kampf, būtų 46 metrų skersmens, jame būtų tilpę 150 – 190 tūkstančių stovinčių žmonių. Vidinė pastato erdvė būtų buvusi 17 kartų didesnė už Šv. Petro katedros Romoje.“ „*Ši salė,*“ – nurodė architektas Albertas Špėras – „*nebuvo tuščia neįgyvendinama svajonė.*“

Hitlerio plano naujam Berlyno miesto centrui maketas.

Taigi Hitlerio vaizduotėje buvo daug ambicingų projektų, daugelis kurių galiausiai bus įgyvendinti.

Visa laimė, reikalingi verslininkai, vadybininkai ir technikai buvo po ranka. Hitleriui nereikėjo improvizuoti.

Istorikas Verneris Mazeris, nors ir ganėtinai nusistatęs prieš Hitlerį, kaip ir beveik visi jo kolegos (kaip gi kitaip jie ras leidėjų?), pripažino: "Nuo savo politinės karjeros pradžios jis [Hitleris] labai stengėsi sistemingai suorganizuoti viską, ko jam gali prireikti įgyvendinat savo planus."

„Hitleris taip pat išsiskyrė,“ – pastebėjo Mazeris – *„išskirtiniu techninių reikalų supratimu.“* Hitleris šias žinias įgijo nuo pat jaunystės tūkstančius valandų skirdamas techninių dalykų studijoms.

„Hitleris skaitė daugybę knygų,“ – aiškino dr. Šachtas. *„Jis sukaupė daug žinių ir meistriškai jomis pasinaudodavo diskusijose ir savo kalbose. Kai kuriais aspektais jis buvo tikras genijus. Jis turėjo idėjų, apie kurias niekas kitas net nebuvo pagalvojęs, idėjų, kurios padėjo išspręsti didelius sunkumus, kartais stebinančiai paprastu ar brutaliu būdu.“*

Didžiajai socioekonominei revoliucijai, kuri, kaip visada siekė Hitleris, turėjo Vokietiją vėl padaryti Europos lydere pramonėje ir prekyboje ir, visų pirma, greitai panaikinti nedarbą šalyje, pradėt reikėjo daug milijonų Markių. Kur reikėjo tokius pinigus rasti? Ir kaip, šiuos pinigus gavus, reikėjo juos paskirstyti, norint užtikrinti maksimalų investicijų efektyvumą?

Ekonomikos srityje Hitleris jokių būdu nebuvo diktatorius. Greičiau jis buvo skatintojas. Jo vyriausybė imsis daryti tik tai, ko privati iniciatyva negalės.

Hitleris tikėjo individualios kūrybinė vaizduotės ir dinamiškumo svarba ir tuo, kad kiekvienas didesnių gebėjimų ir įgūdžių žmogus turi prisiimti atsakomybę.

Jis taip pat pripažino pelno motyvo svarbą. Jei nėra perspektyvos sulaukti atlygio už savo pastangas, tada gabus žmogus nesiims rizikuoti. Ekonominės komunizmo nesėkmės tai parodė. Neesant asmeninių paskatų ir galimybių realiai žmogaus iniciatyvai, Sovietinė "komandinė ekonomika" buvo beveik visose srityse atsilikusi, kaip ir pramonė, kuriai buvo toli iki konkurentų.

Valstybės monopolis reiškia visų iniciatyvų, taigi ir viso progreso, mirtį.

Būtų nuostabu, jei visi žmonės nesavanaudiškai sutelktų savo turtus, tačiau tai eina prieš žmogaus prigimtį. Turbūt kiekvienas žmogus nori, kad jo darbas pagerintų jo ir jo šeimos gyvenimo sąlygas ir jaučia, kad jo protas, kūrybinė vaizduotė ir atkaklumas nusipelno atlygio.

Būtent dėl to, kad ignoravo šias psichologines tiesas, Sovietinis komunizmas iki pat pabaigos ekonomiškai laikėsi labai vidutiniškai, nepaisant

milžiniškų darbo jėgos atsargų, techninių žinių, gausybės gamtinių išteklių, kurie galėjo jį padaryti pramonės ir technologijų milžinu.

Hitleris visuomet priešinosi valstybės valdomos ekonomikos idėjai. Jis tikėjo elitu. „Viena genijaus idėja,“ - sakydavo jis – „yra vertingesnė už visą gyvenimą sąžiningo darbo biure.“

Kaip kad yra politinis ir intelektualinis elitai, taip yra ir pramoninis. Talentingas pramoninkas neturėtų būti ribojamas, kaip nusikaltėlis medžiojamas valstybinės mokesčių tarnybos, ar būti nemėgstamas visuomenės. Priešingai, ekonominiams vystymuisi yra svarbu, kad pramoninkai būtų kiek įmanoma ekonomiškai ir morališkai skatinami.

Pačios vaisingiausios iniciatyvos, kurių Hitleris ėmėsi po 1933 m., buvo susijusios su privačiu sektoriumi. Žinoma, jis stebėjo direktorių kokybę ir atsisakydavo nekompetentingųjų, kartais net gana daugelio, bet kartu jis rėmė pačius geriausius, pasižymėjusius aštriu protu, išradingiausius ir ryžtingiausius, net jei jų politinės pažiūros ne visada sutapdavo su jo.

„Negali būti net svarstoma,“ - pasakė jis labai tvirtai – „galimybė pašalinti gamyklos direktorių ar savininką dėl to, kad jis nėra nacionalsocialistas.“

Hitleris laikėsi šio nuosaikumo ir pragmatizmo tiek administracinėje, tiek ir pramonės sferoje.

Pirmiausia iš su juo kartu dirbančių jis reikalavo kompetencijos ir efektyvumo. Didžioji dalis Trečiojo Reicho funkcionierių - apie 80 procentų - niekada nebuvo Nacionalsocialistų partijos nariais. Keletas Hitlerio ministrų, pavyzdžiui, Konstantinas fon Neiratas, Šverinas fon Krozigas, ir ambasadoriai tokiuose reikšminguose postuose, kaip Prahoje, Vienoje ir Ankaroje, nebuvo partijos nariai. Tačiau jie buvo gabūs.

Nors Hitleris atidžiai stebėjo oportunistus (tokius, kaip Francas fon Papienas, kuris buvo ir protingas ir gudrus), jis žinojo, kaip iš šių žmonių gauti daugiausiai naudos ir kaip juos pagerbti bei pripažinti jų pasiekimus.

Lygiai taip pat jis neatsisakydavo pasilikti jo pirmtakų parinktų kompetentingų biurokratų. Geras to pavyzdys buvo dr. Otas Meisneris, vadovavęs prezidento Kancelijai valdant socialistui Ebertui ir konservatoriui fon Hindenburgui, ir kuris iki paskutinės minutės darė viską, ką galėjo, kad sužlugdytų Hitlerio atėjimą į valdžią. Tačiau Meisneris išmanė savo darbą ir Hitleris išmintingai paliko jį dirbti. Hitleris jį gerbė ir pasitikėjo, ir Meisneris ištikimai ir efektyviai tarnavo Fiureriui dvylika metų.

Ko gero išskirtiniausias iš tokių atvejų yra dr. Jalmaras Šachtas, pats įžvalgiausias ir kompetentingiausias Vokietijos finansininkas 1933 m. Hitlerio rėmėjas? Jokiu būdu! Šachtas niekada nerėmė ir nebūtų rėmęs nieko, išskyrus save patį. Tačiau jis buvo geriausias savo srityje: jis neturėjo lygių, kai reikėjo

atgaivinti Reicho ekonomiką. Prieš dešimtį metų, 1923 m., Šachtas finansiškai išgelbėjo Veimaro Respubliką, padėdamas sugalvoti Rentenmarkę. Jis buvo apsukrus ir sumanus ir sugebėjo suprasti ir įgyvendinti drąsiausius Hitlerio planus.

Šachto asmeninės ambicijos buvo didžiulės, tačiau tai buvo viena iš priežasčių, kodėl Hitleris ja suteikdavo galimybę kilti taip aukštai, kaip tik jis galėjo. Atėjęs į valdžią keletą savaičių laikotarpyje Hitleris jį paskyrė Reichsbanko prezidentu, o po metų taip pat ir Ekonomikos ministru. Šachtas negalėjo būti laimingesnis.

Pavojingas? Žinoma! Tai neabejotina, nes jis buvo kapitalistas iki širdies gelmių ir buvo artimai susijęs su užsienio bankininkais, tarp kurių buvo žydų finansininkai Londone ir Niujorke. Be to, Šachtui mažai rūpėjo Hitlerio revoliucinė programa, kurioje darbas buvo laikomas tikru nacionalinės gerovės šaltiniu.

Hitleris pasitelkė genialųjį Šachtą sugalvoti naujų būdų gauti lėšų, reikalingų pasiekti tam, ką jis buvo sumanęs. Tai buvo svarbus dalykas, bet tai ir buvo viskas. Bendradarbiavimas niekur toliau nevedė: Šachtui niekada nebuvo leidžiama kištis į politikos reikalus. Kai Šachto finansinės formulės atliko savo darbą, bendradarbiavimas turėjo baigtis. Iki jis 1939 m. buvo atleistas iš Reichsbanko prezidento pareigų, Hitleris buvo spėję gerai pasinaudoti jo išskirtiniu talentu. Tačiau Šachtas niekada neatleido už šį pašalinimą ir nuolatos jautė didelę pagiežą.

Pasiryžęs kaip nors kuo greičiau gauti milijardus Markių, 1933 m. vasario pradžioje Hitleris į savo kabinetą iškviėtė Reichsbanko prezidentą, Šachto pirmtaką, dr. Hansą Liuterį. Liuteris, į šį postą paskirtas ankstesnės administracijos 1930 m., laikėsi senamadiško kraštutinio taupumo valstybės lėšų valdyme. Kadangi valstybės iždas buvo visiškai tuščias, jam nieko kita neliko, tik labiau taupyti. Jo prisegama iškrakmolinta apykaklė atspindėjo jo principų griežtumą. Jis priklausė tai senajai buhalterių mokyklai, kurie dolerį išleisdavo tik tada, kai jį turėdavo.

Hitleris gerai žinojo, kad šis gabus žmogus nesijautė laimingas vadovaudamas bankui, kuriam trūko lėšų. Tačiau jis Liuterį pakvietė ne tam, kad ištuštinti šalies iždą, bet tam, kad paprašytų jį sukurti naujas priemones Vokietijos atgaivinimui finansuoti.

Tam reikėjo vaizduotės, tačiau Liuterio smegenys nebuvo idėjomis trykštantis ugnikalnis, jos greičiau buvo skaičiuotuvai.

„Kiek pinigų,“ - paklausė jo Hitleris – „jūs galite perleisti į mano dispoziciją naujoms darbo vietoms kurti?“ Liuteris delsė iš karto atsakyti; jo galvoje

pradėjo veikti skaičiuotuvus. Atlikęs mintyse skaičiavimus jis atsakė taip, lyg kalbėtų su didelės finansinės firmos direktoriumi: „Šimtą penkiasdešimt milijonų.“

Šis iškalbingas atsakymas puikiai parodė, kaip Hitlerio pirmtakams ir jų kolegoms trūko supratimo apie išteklių, reikalingų Reichui išgelbėti, panaudojimo tikslingumą. Šimtas penkiasdešimt milijonų, kai Vokietijos valdžia kas tris mėnesius skirdavo po milijardą vien bedarbių išmokoms!

Su 150 milijonų Markių biudžetu Vokietijos išdas sunkiai būtų galėjęs atsargai palikti net tris ar keturias markes per dieną vienos trumpos savaitės laikotarpiu penkiems, šešiams ar septyniems milijonams bedarbių.

Akivaizdu, šio klausimo dr. Liuteriui niekas nebuvo uždavęs ir joks Reicho lyderis iki Hitlerio net nepasivargino pasidomėti, kaip surinkit lėšų, būtinų įgyvendinti rimtą programą ir gražinti Vokietiją į darbą.

Buvo matyti, kad dr. Liuteris buvo ne tas žmogus, kuris galėtų įgyvendinti Hitlerio programą. Naujasis kancleris tada pagalvojo apie suktą seną lapiną Šachtą. Jis visada pasižymėjo savo triukais, o Hitleriui dabar reikėjo šiek tiek jo burtų.

„Pone Šachtai,“ - pasakė jis - *„mes užtikrintai sutariame vienu klausimu: joks kitas uždavinys vyriausybei šiuo momentu nėra toks skubus, kaip nedarbo įveikimas. Tam reikės daug pinigų. Ar jūs matote kokią nors galimybę jų gauti išskyrus iš Reichsbanko?“* Po kiek laiko jis dar pridūrė: *„Kiek pinigų tam reikėtų? Ar turite kokių minčių?“*

Norėdamas patraukti Šachtą į savo pusę apeliuodamas į jo ambicijas, Hitleris nusišypsojo ir tada paklausė: „Ar jūs norėtumėte dar kartą tapti Reichsbanko prezidentu?“ Šachtas užsiminė, kad jis susirūpinęs dr. Liuteriu ir nenorėtų užgauti dabartinio prezidento jausmų. Tuo pačiu tonu Hitleris užtikrino Šachtą, kad jis Liuteriui suras tinkamą darbą kitur.

Šachtats tada pastatė ausis, prisiartino ir išmeigė didelis apskritas akis į Hitlerį: „Gera, jeigu taip,“ - pasakė jis - *„tada aš esu pasiruošęs vėl imtis vadovauti Reichsbankui.“*

Jo didžioji svajonė išsipildė. Šachtas buvo Reichsbanko prezidentu nuo 1923 iki 1930 m., tačiau buvo atleistas. Dabar jis grįš triumfuodamas. Jis jautėsi reabilituotas. Per keletą savačių šio žmogaus protas pagimdė išradimą sprendimą Vokietiją spaudžiančioms finansinėms problemoms.

„Reikėjo,“ - vėliau paaiškino Šachtas - *„surasti metodą, kuris leistų išvengti per didelio Reichsbanko investicinių paketų didinimo ir taip leistų stipriai padidinti pinigų apyvartą.“*

„Taigi,“ - tęsė jis toliau, - „Aš turėjau surasti būdą paimti pinigus, kurie nenaudojami gulėjo kišenėse ir bankuose, bet paėmimas neturėjo būti ilgalaikis ir neturėjo sukelti pinigų nuvertėjimo. Toks tad buvo Mefo obligacijų pagrindimas.“

Kas gi buvo tos Mefo obligacijos? Mefo buvo Metallurgische Forschungs-GmbH (Metalurgijos tyrimų kompanija) trumpinys. Su startiniu vieno milijardo Markių kapitalu, kuri Hitlerio ir Šachto iniciatyva suteikė keturios stambios firmos - Krupp, Siemens, Deutsche Werke ir Rheinmetall - ši kompanija galiausiai paskatins milijardų Markių vertės investicijas.

Senos ir naujos įmonės, vykdžiusios vyriausybės įsakymus, turėjo tik išrašyti Mefo čekius reikalingoms sumoms. Šiuos čekius pristačius Reichsbankui, jie tuoj pat būdavo iškeičiami į grynuosius. Mefo programos sėkmė visiškai priklausė nuo to, kaip visuomenė priims Mefo obligacijas. Bet gudrusis Šachtas buvo viską gerai suplanavęs. Kadangi Mefo obligacijos buvo trumpalaikės ir jas išgryninti buvo galima bet kuriuo metu, nebuvo realios rizikos jas pirkti, priimti ar laikyti. Keturi procentai palūkanų, kuriuos už jas buvo galima gauti, tuo laiku atrodė pakankami, o laikant pinigus po čiužiniu iš viso nieko nebuvo galima uždirbti. Žmonės greitai tą suprato ir noriai priėmė obligacijas.

Jeigu Reichsbankas iš savo iždo galėjo pasiūlyti salyginai nereikšmingą 150 milijonų Markių sumą Hitlerio kovai su nedarbu, tai vos per keturis metus Vokietijos žmonės įsigijo daugiau kaip 12 milijardų Markių vertės Mefo obligacijų.

Šie milijardai, Hitlerio ir Šachto bendros vaizduotės, išradingumo ir išvalgos vaisius, padėjo pašalinti bankininkų delsimą, baimę ir konservatizmą. Per sekančius keturis metus šis didžiulis kredito rezervas leido padaryti stebuklus.

Tuoj po pradinio milijardo Markių kredito Šachtas suteikė dar vieną 600 milijonų kreditą Hitlerio greitkelių statybos programai finansuoti. Autobano programa tuoj pat suteikė darbo vietas 100 000 bedarbių ir galiausiai užtikrino atlyginimus 500 000 darbininkų.

Kad ir kokios buvo didelės šios išlaidos, jas tuoj pat kompensavo tai, kad reikėjo mokėti vis mažiau išmokų bedarbiams ir papildomai surenkami mokesčiai dėl išaugusio naujai įdarbintų žmonių pragyvenimo lygio ir vartojimo.

Per kelis mėnesius, Mefo obligacijų teikiamų kreditų dėka, privati pramonė vėl išdrįso imtis rizikos ir plėstis. Vokiečiai šimtais tūkstančių vėl grįžo į darbus.

Ar šis neeilinė operacija buvo tik Šachto nuopelnas? Po karo jis tapo Niurnbergo tribunolo kaltinamuoju, kur turėjo atsakyti už tai, kad sudarė sąlygas ekonominiam Reicho atgaivinimui:

Aš nemanau, kad Hitleris nusizėminęs maldavo mano pagalbos. Jei aš jam nebūčiau padėjęs, jis būtų radęs kitus metodus, kitas priemones. Jis nebuvo tok žmogus, kuris pasiduoda. Lengva jums sakyti, pone kaltintojau, kad aš turėjau stebėti, kaip Hitleris miršta ir nepajudinti net piršto. Tačiau kartu su juo būtų mirusi ir visa darbo klasė!

Net ir marksistai pripažino Hitlerio sėkmę ir savo pačių nesėkmę. 1934 birželio *Zeitschrift fur Sozialismus*, vokiečių socialdemokratų tremtyje žurnalo, numeryje pasirodė pripažinimas: „*Susidūrę su bedarbiais virtusio proletariato neviltimi, jaunais žmonėmis su diplomais ir be ateities, viduriniąja prekybininkų ir amatininkų klase pasmerkta bankrotui ir ūkininkais, kuriems didžiulę grėsmę kėlė žemės ūkio produktų kainų kritimas, mes patyrėme nesėkmę. Mes masėms negalėjome pasiūlyti daugiau nieko, tik kalbas apie socializmo šlovę.*“

VI. SOCIALINĖ REVOLIUCIJA

Didžiulis Hitlerio socialinis pasiekimas sugrąžinant į darbus šešis milijonus Vokietijos bedarbių šiandien retai yra pripažįstamas. Nors tai buvo kur kas daugiau, nei laikinas pasiekimas, „demokratiniai“ istorikai jam skiria vos keletą eilučių. Nuo 1945 m. šiam precedento neturinčiam reikšmingam istoriniam reiškiniui nebuvo skirta nė viena objektyvi mokslinė studija.

Lygiai taip pat yra ignoruojamas ir visas kompleksas radikalių reformų, kurios iš esmės pakeitė sąlygas Vokietijos darbininkams. Fabrikai iš niūrių lindylių buvo paversti erdviais ir sveikais darbo centrais su natūraliu apšvietimu, apsuptais sodais ir sporto aikštelėmis. Darbo klasės šeimoms buvo pastatyti šimtai tūkstančių patrauklių gyvenamųjų namų. Buvo įvestos keleto savaitės apmokamos atostogos kartu su laisvais savaitgaliais ir atostogų kelionės sausuma ir jūra. Buvo sukurtas platus spektras kultūrinio ir fizinio lavinimo programų jauniems darbininkams kartu su geriausia pasaulyje techninio mokymo sistema. Trečiojo Reicho socialinės apsaugos ir darbininkų sveikatos draudimo sistemos buvo moderniausios ir visapusiškiausios pasaulyje.

Šie išskirtiniai socialiniai pasiekimai šiandien paprastai yra nutylimi, kadangi jie trikdo tuos, kurie laikosi šiuo metu visuotinai priimto požiūrio į Trečiąją Reichą. Priešingu atveju, skaitytojai galėtų pradėti manyti, kad galbūt Hitleris buvo didžiausias dvidešimtojo amžiaus socialinis reformatorius.

Kadangi Hitlerio socialinių reformų programa buvo lemiamos reikšmės, iš tikrųjų esminė, jo gyvenimo darbų dalis, šio fakto suvokimas gali paskatinti žmones į Hitlerį pažvelgti kitomis akimis. Taigi, nėra ko stebėtis, kad visa tai praleidžiama tylomis. Daugelis istorikų tvirtai laikosi supaprastinto požiūrio į Trečiąją Reichą, kaip į vieną iš manicheistinės pamokančios istorijos apie gėrio ir blogio kovą pusių.

Nepaisant to, darbo ir duonos sugražinimas milijonams metų metus skurde gyvenusių bedarbių; pramonės restruktūrizavimas; sistemos efektyviam darbuotojų gynimui ir jų gyvenimo gerinimui sukūrimas ir įdiegimas; naujos biurokratijos ir teismų sistemos, užtikrinančios pilietines teises kiekvienam tautinės bendruomenės nariui, sukūrimas, tuo pat metu išlaikant kiekvieno žmogaus, kaip Vokietijos piliečio, pareigas: ši organiška reformų visuma buvo išsamaus plano, kurį Hitleris prieš daug metų sukūrė ir išplėtojo, dalis.

Be plano valstybė būtų nugrimzdusi į anarchiją. Ši visapusiška programa apėmė viską nuo plataus masto pramonės atgaivinimo iki patogių užiegių statybos prie naujojo tinklo greitkelių.

Reikėjo keletą metų, kol po Prancūzijos revoliucijos susiformavo stabili socialinė struktūra. Sovietams reikėjo dar daugiau laiko: praėjus penkeriems metams po 1917 m. bolševikinės revoliucijos, šimtai tūkstančių rusų vis dar mirė dėl bado ir ligų. Vokietijoje, priešingai, reformos mechanizmas pradėjo veikti per keletą mėnesių ir tiek organizavimas, tiek ir pasiekimai greitai buvo matyti.

Vien tik analogų pasaulyje neturėjusios nacionalinės greitkelių sistemos statyba vyriausybei taptų dideliu rūpesčiu daugeliui metų. Visų prima, problema turėjo būti išstudijuota ir įvertinta. Tada, atsižvelgiant į gyventojų ir ūkio poreikius, greitkelių sistema turėjo būti kruopščiai suplanuota su visomis reikalingomis detalėmis.

Kaip ir visada, Hitleris pasižymėjo išskirtine įžvalga. Betoniniai greitkeliai turėjo būti 24 metrų pločio. Juos kirto šimtai tiltų ir viadukų. Tam kad visas autobanų tinklas derėtų kraštovaizdyje, buvo panaudota daug natūralios uolienos. Išradingai suplanuoti keliai susijungdavo ir išsiskirdavo taip, lyg jie būtų didelio masto meno kūriniai. Reikalingos degalinės ir užiegos buvo sumaniai integruotos į bendrą schemą, kiekvienas statinys buvo priderintas prie vietos kraštovaizdžio ir architektūrinio stiliaus.

Pradiniame plane buvo numatyta nutiesti 7000 kilometrų greitkelių. Šis planas vėliau bus padidintas iki 10 000, o kai Austrija prisijungė prie Vokietijos, iki 11 000 kilometrų.

Finansinė draša prilygo techninei vizijai. Šie greitkeliai buvo nemokami, kas konservatyviems finansininkams atrodė beprotiškai rizikinga. Tačiau sumažėjusios darbo ir laiko sąnaudos, stipriai padidėjęs eismas padidino pajams, gaunamas iš mokesčių, ypač iš benzino.

Vokietija iš tikrųjų sau statė ne tik platų greitkelių tinklą, bet ir kelią į ekonominę gerovę.

Išaugusi transporto sistema skatino vystyti šimtus naujų verslo įmonių šalia naujų greitkelių. Sumažindami transporto spūstis antraeiluose keliuose, naujieji keliai skatino šimtų tūkstančių turistų keliones ir kartu su turizmu susijusią prekybą.

Net ir algos, mokėtos darbininkams už Reicho autobanų tinklo statybą atnešė nemažai netiesioginės naudos. Pirmiausia jos leido stipriai sumažinti išlaidas bedarbių išmokoms, tai sudarė 25 procentus visų atlyginimų. Antra, greitkelių statybose įdarbintas didelis skaičius darbininkų - 100 000 ir vėliau 150 000 - išleisdavo didelę likusių 75 procentų dalį, kuri, savo ruožtu, lėmė didesnes biudžeto pajamas iš mokesčių.

Įsivaizduokite sunkumus, su kuriais teko susidurti dar prieš atidarant bent vieną kelią, mobilizuojant tiek daug dešimčių tūkstančių darbininkų dirbti negyvenamose, pelkėtose teritorijose ar Alpių viršūnių papėdėse! Yra pakankamai sunku 150 000 vyrų palikti namus ir įsikurti nepritaikytose teritorijose. Be to, nuo pat pradžių reikėjo užtikrinti pakankamas gyvenimo sąlygas vyrų būriams, kurie sutiko dirbti po atviru dangumi.

Tomis dienomis Prancūzijoje buvo neįsivaizduojamas dalykas, kad neturintis darbo žmogus persikeltų kad ir už 20 kilometrų ieškoti naujo darbo. Kiekvienas buvo stipriai prisirišęs prie savo gimtojo kaimo, sodo ir ant kampo esančios kavinės. Vokiečiai šiuo požiūriu nebuvo labai skirtingi, tačiau iki 1933 m. jiems jau buvo nusibodęs priverstinis nieko neveikimas. Pildami betona, dirbami su kirtikliais ar kokį kitą darbą šie nepriteklių iškankinti žmonės susigražino savo gyvenimui orumą.

Niekas nesiskundė dėl nepatogumų, kad teko dirbti toli nuo namų, ar dėl ilgos kelionės. Noras gyventi produktyvų ir reikšmingą gyvenimą nusiųrė visas kitas aplinkybes.

Kad palaikyti darbininkų moralę ir dvasią, kad jie nesijaustų izoliuoti ar išnaudojami, buvo dedamos visos pastangos pasirūpinti materialiniu komfortu, pramogomis ir mokymais. Pasaulis dar niekada nebuvo matęs nieko panašaus jokiam dideliame statybų projekte. Pagaliau darbininkai pajuto, kad su jais

buvo elgiamasi kaip su pagarbos vertais žmonėmis, kurie turi kūno, dvasinius ir protinius poreikius.

Tuo pačiu metu buvo įrengtos stovyklavietės, tiekimo bazės, poilsio vietos ir viskas metodiškai buvo perkeliama iš vienos vietos į kitą statyboms judant į priekį. Keturiolika mobilių komandų keliaudamos iš vienos statybvietės į kitą demonstravo kino filmus. Visur ir visada darbas buvo gerbiamas ir aukštinamas.

Hitleris pats asmeniškai iškasė žemių kastuvą pirmam autobano greitkeliui, sujungsiančiam Frankfurtą prie Maino su Darmštatui. Šia proga jis kartu atsivežė ir dr. Šachta, žmogų, kurio vizionieriški kreditai padarė šį projektą įmanomu. Oficiali procesija judėjo į priekį, ją sudarė trys vienas šalia kito važiuojantys automobiliai ir už jų šeši, užimantys visą autobano plotį.

Antrasis pasaulinis karas staiga sustabdė šio milžiniško statybų projekto darbus. Tačiau tai, kas buvo sukurta, išlieka nemirtingu šio žmogaus ir šios eros liudininku.

Hitlerio planai pastatyti tūkstančius nebrangių būstų taip pat reikalavo didžiulės darbo jėgos mobilizavimo. Jis sumanė būstus, kurie būtų patrauklūs, jaukūs, ir prieinami milijonams eilinių darbo klasės vokiečių šeimų. Jis nesiruošė toliau toleruoti, kaip kad darė jo pirmtakai, perpildytų, bjaurių „triušių narvų“, kuriuose gyveno Vokietijos žmonės. Didžiuliai barakus primenantys apgyvendinimo projektai pramoninių miestų pakraščiuose jam kėlė pasibjaurėjimą.

Didžioji dalis jo pastatytų būstų buvo vieno aukšto individualūs gyvenamieji namai su nedideliais kiemas, kur galėjo žaisti vaikai, žmonos auginti daržoves ir gėles, o šeimos maitintojai ramiai paskaityti laikraštį po dienos darbų. Šie vienos šeimos būstai buvo pastatyti taip, kad atitiktų įvairių Vokietijos regionų architektūros stilius, sukuriant kiek galima daugiau žavių vietos stiliaus variantų.

Tais atvejais, kai nebuvo kitos praktinės galimybės, kaip tik statyti didelius butų kompleksus, Hitleris siekė, kad butai būtų erdvūs, o namai apsupti vejomis ir sodais, kur vaikai galėtų saugiai žaisti.

Nauji būstai, žinoma, buvo pastatyti pagal aukščiausius visuomenės sveikatos standartus, tuo tarpu ankstesniuose darbo klasės apgyvendinimo projektuose šis dalykas buvo ignoruojamas.

Dosnios paskolos, gražinamos per dešimtį metų, buvo teikiamos ką tik susituokusioms poroms, kad jos galėtų įsigyti būstus. Gimus kiekvienam vaikui, būdavo nubraukiamas ketvirtadalis skolos. Taigi, keturi vaikai, gimę kas du su puse metų, galėjo panaikinti visą skolą.

Kartą, kalbėdamas su Hitleriu, aš išreiškiau savo nusistebėjimą tokia politika. „Bet taip jūs niekada neatgausite visų paskolų?“ - aš paklausiau. „Kaip tai?“ - atsakė jis šypsodamasis. „Per dešimties metų laikotarpį šeima su keturiais vaikais duoda kur kas daugiau, negu mūsų paskola, per mokesčius, kuriais apmokestinami šimtai įvairių vartojimo prekių.“

Taip ir buvo, kiekvienais metais buvo surenkama vis daugiau mokesčių, proporcingai didinamoms išlaidoms Hitlerio socialinėms programoms. Vos per keletą metų biudžeto pajamos iš mokesčių patrigubėjo. Hitlerio Vokietija niekada neišgyveno finansinės krizės.

Tam, kad stimuliuoti merdėjančią ekonomiką, reikėjo drąsos, kurios Hitleriui netrūko, investuoti pinigus, kurių vyriausybė dar neturėjo, o ne pasyviai laukti, kol, remiantis sveika finansine logika, ekonomika atsigaus pati.

Mūsų era yra ekonomiškai apmirusi, nes mes pasidavėme baimei ir dvejonėms. Praturtėjimas seka investicijas, o ne atvirkščiai.

Po Hitlerio tik Ronaldas Reiganas atrodė tai suprantantis. Kaip prezidentas, jis suprato, kad, norint atkurti gerovę Jungtinėse Valstijose, reikėjo ekonomiką drąsiai skatinti kreditais ir drastiškai mažinti mokesčius, o ne laukti, kol pati valstybė pakils iš ekonominio sąstingio.

Dar iki 1933 m. pabaigos Hitleriui pavyko pastatyti 202 119 būstus. Per keturis metus jis Vokietijos žmonėms suteiks beveik pusantro milijono (1 458 128) naujų būstų!

Be to, darbininkai daugiau nebuvo taip išnaudojami, kaip anksčiau. Mėnesio nuoma darbininku dabar nesiekė 26 Markių, tai yra, sudarė apie aštuntadalį to laikmečio algos. Žmonės, uždirbantys daugiau, už nuomą per mėnesį mokėdavo iki 45 markių.

Lygiai tokios pačios efektyvios socialinės priemonės buvo pritaikytos ūkininkams, kurie gaudavo mažiausias pajamas. Vien tik 1933 m. buvo pastatyta 17 611 namų ūkininkams, kiekvieną iš jų supo tūkstančio kvadratinų metrų dydžio žemės sklypas. Per tris metus Hitleris pastatys 91 000 tokių ūkininkų namų. Teisiškai tokio būsto nuoma negalėjo viršyti nedidelės tokio ūkininko pajamų dalies. Toks beprecedentis būstų ir žemės dovanojimas buvo tik vienas revoliucijos, kuri greitai ir dramatiškai pakeitė Reicho kaimo gyventojų gyvenimo sąlygas, bruožų.

didžiulės apimties nacionalinė statybų programa buvo vykdoma toliau. Papildomi 100 000 darbininkų greitai rado vietas antraeilių šalies kelių remonto darbuose. Dar daugiau buvo pasamdyta dirbti prie užtvankų, kanalų, drenažo ir drėkinimo projektų, skirtų padidinti nederlingiausių šalies regionų žemių našumą.

Pramonė taip pat kūrė naujas darbo vietas, kai kurios įmonės, kaip Krupp, IG Farben ir didieji automobilių gamintojai, priimdavo labai didelį skaičių naujų darbininkų. Šaliai tampa turtingesnei, automobilių pardavimas didėjo ir vien per 1933 metus išaugo 80 000 vienetų. Darbo vietų automobilių pramonėje padvigubėjo. Vokietija gamino pilna apimtimi ir privati pramonė šioje srityje pirmavo.

Valdžia negailėjo jokios paramos privačiam sektoriui ir tai buvo svarbiausiais faktorius tiek įdarbinimo, tiek gamybos srityje. Hitleris beveik iš karto pasirūpino 500 milijonų Markių kreditu privatiems verslams.

Ši pradinė pagalba Vokietijos pramonei atsipirko daugelį kartų. Labai greitai dar du milijardai Markių buvo paskolinti pačioms versliausioms kompanijoms. Beveik pusė tos sumos buvo skirta naujiems atlyginimams, taip sutaupant tris šimtus milijonų markių biudžeto lėšų, skirtų bedarbių išmokoms. Šimtai milijonų Markių įplaukų, paskatintų atsigavusio verslo, padėjo valstybei greitai ir su kaupu susigražinti šias investicijas.

Visa Hitlerio ekonominė politika buvo paremta tokiu principu: rizikuoti didelėmis sumomis didelės apimties viešiesiems darbams vykdyti ir paskatinti pramonės atgaivinimą bei modernizaciją ir tada atgauti investuotus milijardus per nematomas ir neskausmingas pajamas iš mokesčių. Nereikėjo ilgai laukti ir Vokietija pamatė Hitlerio atgaivinimo formulės rezultatus.

Ekonomikos atgaivinimas, nors ir labai svarbus, nebuvo vienintelis Hitlerio tikslas. Kai jis siekė atstatyti pilną užimtumą, Hitleris niekuomet neužmiršo savo tikslo sukurti pakankamai galingą organizaciją, kuri galėtų pasipriešinti kapitalistams savininkams ir vadybininkams, kuriems nelabai rūpėjo visos nacionalinės bendruomenės sveikata ir gerovė.

Hitleris privertė visus - tiek galingą viršininką, tiek menkai uždirbanti žmogų - priimti jo organišką socialinės bendruomenės koncepciją. Tik tas, kuris su visais lojaliai bendradarbiauja, gali užtikrinti visų klasių ir socialinių grupių gerovę.

Laikydami savo doktrinos, Vokietijos marksistų lyderiai nuteikė klases viena prieš kitą, atveddami šalį prie ekonominio žlugimo. Būriais palikdami jų marksistines profsajungas dauguma darbininkų suprato, kad nesibaigiantys streikai ir nuoskaudos, kurias jų lyderiai kurstė, tiktai žlugdė gamybą ir kartu pačius darbininkus.

Bet kuriuo atveju 1932 m. pabaigoje diskredituotos profsajungos skendo milžiniškose skolose, kurios, realistiškai žiūrint, niekada negalėjo būti išmokėtos. Kai kurie mažiau skrupulingi profsajungų atstovai, jausdami artėjančią katastrofą, ėmė vogti šimtus tūkstančių Markių iš darbininkų,

kuriuos jie atstovavo. Marksistų lyderiai buvo socialiai, finansiškai ir moraliai žlučę.

Kiekvienai kolektyvinei žmonių veiklai reikia lyderio. Gamyklos ar verslo vadovas taip pat faktiškai yra už jį atsakingas. Jis stebi kiekvieną gamybos ir darbo aspektą. Hitlerio Vokietijoje verslų vadovai turėjo būti ir gabūs direktoriai ir asmenys, susirūpinę socialiniu teisingumu ir savo darbuotojų gerove. Valdant Hitleriui, daug neteisingų, nekompetentingų ir nepaklusnių savininkų ir vadybininkų prarado savo vietas ir verslus.

Daug teisinių garantijų saugojo darbininkus nuo bet kokio vadovybės išnaudojimo darbo vietoje. Jų tikslas buvo užtikrinti, kad būtų gerbiamos darbininkų teisės ir kad su jais būtų elgiamasi kaip su vertingais pagalbininkais, o ne kaip su gyvais įrankiais. Kiekvienas pramonininkas buvo teisiškai įpareigotas bendradarbiauti su darbininkų atstovais kuriant darbo vietos taisykles, kurios nebuvo primetamo iš viršaus, bet pritaikomos kiekvienai įmonei ir jos specifinėms darbo sąlygoms. Šios taisyklės turėjo nustatyti "darbo dienos trukmę, algų išmokėjimo laiką ir būdą, darbo saugos reikalavimus ir būti iškabintos visoje gamykloje," kad jas lengvai galėtų pasiekti ir darbininkas, kurio interesai gali būti pažeisti, ir savininkas ar vadybininkas, kurio įsakymų gali kas nors nepaisyti.

Tūkstančiai skirtingų, individualių šių taisyklių versijų leido pasiekti sveiką konkurenciją, nes kiekviena gamykla stengėsi pralenkti kitas savo efektyvumu ir teisingumu.

Viena iš pirmųjų reformų, kurios naudą patyrė vokiečių darbininkai, buvo apmokamų atostogų įdiegimas. Prancūzijoje kairioji Liaudies fronto vyriausybė triukšmingai skelbė pirmoji įstatymu įteisinusi apmokamas atostogas 1936 m. Jų atostogos visgi buvo šykščios - tik viena savaitė per metus. Bet iš tiesų tokias atostogas pirmasis įteisino Hitleris 1933 m. ir jos buvo du tris kart dosnesnės.

Valdant Hitleriui, kiekvienas gamyklos darbininkas turėjo teisę į apmokamas atostogas. Iki tol apmokamos atostogos paprastai nevirsydavo keturių ar penkių dienų, o beveik pusė jaunų darbininkų atostogų neturėjo visai. Hitleris teikė pirmenybę jauniems darbininkams; jauniausi darbininkai gaudavo daugiau atostogų. Tai buvo žmogiška ir prasminga: jaunam žmogui reikia daugiau poilsio ir gryno oro, kad jis subręstų stipriu ir gyvybingu. Taigi, jie gaudavo 18 pilnų dienų apmokamų atostogų per metus.

Šiandien, praėjus daugiau nei pusei amžiaus, šie skaičiai buvo padidinti, tačiau 1933 m. jie viršijo Europos normas.

Standartinė atostogų trukmė buvo dvylika dienų. Nuo 25 metų amžiaus ji padidėdavo iki 18 dienų. Dešimt metų kompanijoje išdirbęs žmogus gaudavo dar daugiau atostogų: 21 dieną arba tris kart daugiau, nei prancūzų socialistai savo darbininkams suteikė 1936 m.

Hitleris pirmasis Europoje įvedė standartinę keturiasdešimties darbo valandų savaitę. Už išdirbtus viršvalandžius buvo kompensuojama didesniais darbo įkainiais, ko nebuvo niekur kitur kontinente. O aštuonioms darbo valandoms tapus norma, atsirado daugiau galimybių dirbti viršvalandžius.

Dar viena inovacija buvo pertraukų darbo metu prailginimas: dvi valandos per dieną leido darbininkams daugiau pailsėti, pasinaudoti sporto aikštelėmis, kurias didelės įmonės dabar buvo įpareigosios įrengti.

Anksčiau darbininkų teisė į užtikrintą darbą praktiškai neegzistavo, tuo tarpu dabar darbdavys negalėjo vien tik savo nuožiūra atleisti darbininko. Hitleris užtikrino, kad darbininkų teisės būtų aiškiai išdėstytos ir vykdomos. Taigi, darbdavys darbininką dėl atleidimo turėdavo išpėti prieš keturias savaites, o jis po to turėdavo du mėnesius pateikti apeliaciją. Atleidimą taip pat galėjo atšaukti „Socialinės garbės teismai“ (Ehrengerichte).

Šis teismas buvo viena iš trijų reikšmingų institucijų, įsteigtų apsaugoti vokiečių darbininkams. Kitos dvi buvo „Darbo komisijos“ ir „Pasitikėjimo taryba“.

„Pasitikėjimo taryba“ (Vertrauensrat) buvo atsakinga už tikros bendruomenės dvasios kūrimą ir vystymą tarp vadovybės ir darbininkų. „Kiekvienoje įmonėje,“ nurodė 1934 m. „Darbo chartija“, „darbdavys ir įmonės vadovas (Fiureris), darbuotojai ir darbininkai, įmonės personalas turi dirbti kartu ir siekti įmonės tikslo ir bendro šalies tikslo.“

Nei viena pusė dabar negalėjo išnaudoti kitos - nei darbdavys darbininko savo įgeidžiais, nei darbininkai darbdavio šantažuodami streikais siekiant politinių tikslų.

„Darbo chartijos“ 35 straipsnis skelbė: „Kiekvienas įmonės bendruomenės narys turi prisiimti atsakomybę, kurios reikalauja jo užimama vieta minėtoje įmonėje.“ Trumpai tariant, kiekviena įmonė būtų valdoma dinamiško vadovo su požiūriu į kolektyvą, kaip į bendruomenę, o ne savanaudžio kapitalisto su neribota savavališka galia.

„Bendruomenės interesas gali reikalauti, kad nekompetentingas ar nevertas darbdavys netektų savo pareigų,“ skelbė „Darbo chartija“. Darbdavys daugiau nebuvo neišveikiamas visagalis bosas, kurio žodis būtų paskutinis samdant ir atleidžiant personalą. Dabar jam taip pat galiojo darbo vietos taisyklės, kurias jis privalėjo gerbti ne mažiau, nei paties žemiausios rango darbuotojas. Dabar

įstatymas darbdaviui suteikė garbę ir valdžios atsakomybę tik tiek, kiek jis to nusipelnė.

Kiekviena verslo įmonė, turinti dvidešimt ar daugiau darbuotojų, dabar turėjo „Pasitikėjimo tarybą“ (Vertrauensrat), kurios nuo dviejų iki dešimt narių vadovas parinkdavo iš personalo. 1934 m. kovo 10 d. įstatymo įgyvendinimo įsakas toliau nurodė:

„Personalas turi būti sušauktas slaptu balsavimu pritarti ar atmesti sudarytą sąrašą. Balsavime turi dalyvauti visi atlyginimus gaunantys darbuotojai įskaitant dvidešimt vienerių metų ir vyresnius pameistrius. Balsavimas turi vykti pagal prioritetą sunumeruojant kandidatų pavardes ar išbraukiant konkrečias pavardes.“

Priešingai, nei įmonių tarybos (Betriebsrate) egzistavusios Vokietijoje iki Hitlerio, Pasitikėjimo taryba daugiau nebuvo tik vienos klasės įrankis. Sudaryta iš narių iš visų įmonės lygmenų, ji buvo komandinio darbo tarp skirtingų klasių priemonė. Buvę priešininkai darbo vietoje buvo įpareigoti koordinuoti veiksmus ir dabar bendradarbiavo kurdami ir bendru sutarimu priimdami darbo sąlygas reglamentuojančias taisykles.

Tarybos užduotis buvo įmonėje sukurti tarpusavio pasitikėjimą. Taryba siūlė įvairias priemones, skirtas darbo procesui įmonėje patobulinti, teikė patarimus dėl bendrų darbo sąlygų standartų ir ypatingą dėmesį skyrė priemonėms, galinčioms padėti sustiprinti solidarumo jausmą tarp įmonės darbuotojų ir tarp įmonės darbuotojų ir pačios įmonės ir pagerinti asmeninę įmonės bendruomenės narių situaciją. Taryba taip pat buvo įsipareigota įsikišti kilus ginčams ir padėti juos išspręsti. Jos taip pat reikėjo išklausti prieš skiriant baudas remiantis darbo vietos taisyklėmis.

Įstatymas taip pat reikalavo, kad, prieš imdamiesi savo pareigų, tarybos nariai prisiektų prieš savo kolegas *„vykdyti savo įsipareigojimus siekiant įmonės ir visų piliečių gerovės ir savo elgesiu bei gyvenimo būdu būti pavyzdiniais įmonės atstovais.“*

Kiekvienų metų balandžio 30 d., didžiosios darbo šventės išvakarėse, tarybos kadencija baigdavosi ir būdavo rengiami nauji rinkimai. Tai leido išvengti nekompetentingumo, stagnacijos ar tarybos narių arogancijos ir karjerizmo.

Verslo įmonė kiekvienam tarybos nariui mokėjo tokį pat atlyginimą, kaip ir dirbant ceche ar biure, ir turėjo „prisiimti visus kaštus, susijusius su reguliariu tarybos įsipareigojimų vykdymu.“

Antroji institucija, sukurta užtikrinti darniam naujos Vokietijos socialinės sistemos vystymuisi, buvo „Darbo komisija“ (Reichstreuhander der Arbeit), kurios nariai iš esmės buvo arbitrai ir sutaikytojai. Jų užduotis buvo nagrinėti

ir įveikti neišvengiamai darbo vietoje kylančią trintį. Jų pareiga buvo stebėti, kad Pasitikėjimo taryba veiktų darniai ir efektyviai ir užtikrinti, kad būtų tiksliai vykdomos konkrečios verslo įmonės taisyklės.

Kiekviena iš trylikos Darbo komisijų veikė viename iš Reicho administracinių vienetų. Kaip arbitrai jos buvo nepriklausomos nuo savininkų ar darbuotojų. Paskirtos valstybės, jos greičiau atstovavo kiekvieno žmogaus įmonėje ir visos tautinės bendruomenės interesus. Siekiant išvengti savavališkų ar nepagrįstų nutarimų, Darbo komisijos rėmėsi "Patariamąsios ekspertų tarybos", sudarytos iš 18 narių, atrinktų iš įvairių kiekvieno administracinio vieneto ūkio sektorių, patarimais. Kad dar labiau išlaikyti nešališkumą, dar viena institucija - Socialinės garbės teismai - prižiūrėjo Pasitikėjimo tarybas ir trylika komisijų.

Nuo 1933 m. visose šiose institucijose vokiečių darbininkas galėjo pasinaudoti išskirtinai jam sukurta teisingumo sistema, skirta "remiantis įmonės bendruomene rasti sprendimus visiems sunkiems socialinių prievolių pažeidimams". Socialinės garbės pažeidimo pavydžiai buvo atvejai, kai darbdavys, viršydamas savo įgaliojimus, išnaudodavo personalą ar žemindavo savo pavaldinių orumą, atvejai, kai personalo narys piktomis kalbomis keldavo grėsmę darnai darbo vietoje ar kai tarybos narys netinkamai panaudodavo ar paviešindavo darbo metu įgytą konfidencialią verslo informaciją.

Trylika „Socialinės garbės teismų“ buvo įstiegti prie trylikos Darbo komisijų. Vadovaujantis teisėjas būdavo ne partijos statytinis ar ideologas; jis būdavo karjeros teisininkas neapribotas siaurų interesų. Tribunolo veikloje dalyvaudavo ir įmonė, su kuria susijęs klausimas buvo svarstomas: du teisėjai, vienas atstovaujantis administraciją, o kitas - Pasitikėjimo tarybos narys, padėdavo vadovaujančiam teisėjui.

Kiekvienas Socialinės garbės teismas (Ehrengericht), lygiai kaip ir bet koks kitas teismas, turėjo priemonių priversti įgyvendinti jo sprendimus. Nors, žinoma, buvo tam tikrų niuansų. Nesudėtingais atvejais sprendimas galėjo apsiriboti papeikimu. Rimtesniais atvejais kaltoji pusė galėjo būti nubausta bauda iki 10 000 Markių. Taip pat būdavo nustatomos specialios sankcijos konkrečioms situacijoms. Jos apėmė privalomą darbo pakeitimą ir vadovo ar jo atstovo, pažeidusio savo įsipareigojimus, atleidimą. Jei sprendimas būdavo ginčijamas, galima būdavo kreiptis į Aukščiausiąjį teismą Berlyne - dar vieną apsaugos lygmenį.

Trečiajame Reiche darbininkas žinojo, kad *„jo fizinės jėgos nesąžiningas arba jo orumą pažeidžiantis išnaudojimas“* daugiau nebuvo toleruojamas. Jis buvo įsipareigojęs prieš bendruomenę, tačiau šiuos įsipareigojimus jis dalijosi su visais kitais įmonės darbuotojais nuo viršininko iki pasiuntinuko. Pagaliau

vokiečių darbininkas turėjo aiškiai apibrėžtas socialines teises, kurias gynė ir užtikrino nepriklausomos institucijos. Ir net jei tai buvo pasiekta teisėtu ir nuosaikiu keliu, tai visgi buvo tikra socialinė revoliucija.

1933 m. darbo vietose buvo jaučiamas pirmasis Hitlerio revoliucijos poveikis. Vokietija jau buvo toli nuo tų laikų, kai nešvarūs tualetai ir apleisti kiemai buvo vieninteliai darbininkams prienami sanitariniai patogumai ir poilsio vietos.

Didelės ir mažos gamyklos ir dirbtuvės buvo pertvarkytos pagal griežčiausius švaros ir higienos standartus: anksčiau dažnai tamsūs ir slogūs interjerai buvo apšviesti, įrengtos sporto aikštelės ir poilsio vietos, kuriose darbininkai galėjo atsipalaiduoti per pertraukas, buvo atidarytos darbuotojų kavinės ir padorūs persirengimo kambariai. Didžiausiose pramonės įmonėse šalia būtinų įprastinių sporto aikštelių buvo reikalaujama net gi įrengti plaukimo baseinus!

Vos per tris metus šie laimėjimai pasiekė nematytas aukštumas: daugiau nei du tūkstančiai fabrikų buvo pertvarkyti ir pagražinti; modernizuota 23 000 darbo patalpų; pastatyta 800 pastatų, skirtų susitikimams; įrengta 1200 sporto aikštelių; 13 000 sanitarinių įrenginių; 17 000 kavinių.

Norint užtikrinti sveiką darbo klasės vystymąsi, buvo įkurti fizinio lavinimo kursai jauniems darbininkams. Iš viso buvo įsteigta apie 8000 tokių kursų. Techniniam mokymui buvo skiriamas lygiai toks pat dėmesys. Buvo įkurta šimtai darbo mokyklų ir techninių kursų. Būdavo rengiami profesinės kompetencijos egzaminai, o geriausiai įvaldžiusiems savo amatą būdavo skiriami dosnūs prizai.

Buvo įdarbinti aštuoni šimtai žinybinių ir 17 300 vietinių inspektorių nuodugniai stebėti ir skatinti šiuos patobulinimus.

Tam, kad suteikti vokiečių darbininkams prieinamas atostogas iki tol nematytu mastu, Hitleris įkūrė programą „Stiprybė per džiaugsmą“ (Kraft durch Freude). Jos dėka šimtai tūkstančių darbininkų dabar galėjo kiekvieną vasarą vykti į poilsines keliones sausuma ir jūra. Buvo pastatyti puikūs kruiziniai laivai, o specialūs traukiniai vežė atostogautojus į kalnus ir pajūrį. Vos per keletą metų Vokietijos darbo klasės turistai nukeliavo atstumą, prilygstantį 54 Žemės rutulio perimetrams! Dosnių valstybės subsidijų dėka darbininkams šios populiarios atostogų kelionės kainavo labai nedaug.

Ar Hitlerio reformos buvo tobulos? Be abejo buvo trūkumų ir klaidų. Tačiau ką reiškė keletas neišvengiamų klaidų šalia šių milžiniškų pasiekimų?

Ar Hitlerio įvykdyta darbininkų klasės transformacija buvo autoritarinė? Be abejo. Ir visgi žmonėms, kurie buvo pavargę nuo anarchijos, šis

autoritarizmas neatrodė primestas. Iš tiesų liaudis visada priėmė stipraus žmogaus vadovavimą.

Bet kuriuo atveju nėra abejonės, kad Vokietijos darbo klasė, du trečdaliai kurios 1933 m. nebuvo nacionalsocialistai, labai greitai pasikeitė. Kaip tuo metu nurodė belgų autorius Marselis Lalaras:

Kai keliauji per Vokietijos miestus ir užsuki į darbo klasės rajonus, eini pro gamyklas ir statybos aikštes, stebina tai, kiek daug darbininkų darbo metu nešioja Hitlerio simboliką ir daugybė vėliavų su juoda svastika ryškiai raudoname fone tankiausiai apgyvendintuose rajonuose.

Hitlerio „Vokiečių darbo frontas“ (Deutsche Arbeitsfront), jungiantis visus darbininkus ir darbdavius, beveik visų buvo noriai priimtas. Tvirti jauni „Nacionalinės darbo tarnybos“ (Reichsarbeitsdienst) vaikinai su plieno kastuvais taip pat buvo matyti prie greitkelių

Hitleris Nacionalinę darbo tarnybą įkūrė ne tik norėdamas sumažinti nedarbą, bet ir norėdamas suvienyti visiškoje lygybėje, su tomis pačiomis uniformomis ir milijonierių, ir neturtingiausių šeimų sūnus keliems mėnesiams bendro darbo ir gyvenimo.

Visi dirbo tą patį darbą ir visi turėjo paklusti tai pačiai disciplinai; visi džiaugėsi tomis pačiomis pramogomis ir tais pačiais fizinio ir moralinio tobulėjimo privalumais. Tose pačiose statybų aikštelėse ir tuose pačiuose laikinuose būstuose vokiečiai suvokė, ką jie turi bendro, išmoko vieni kitus suprasti ir atsikratė senų klasių ir kastų prietarų.

Padirbėjęs Nacionalinėje darbo tarnyboje jaunas darbininkas sužinodavo, kad turtingo žmogaus sūnus nėra išlepintas pabaisa, o jaunuolis iš turtingos šeimos išmokdavo, kad darbininko sūnui garbė nesvetima, kaip ir kilmingam žmogui ar turtų paveldėtojui. Jie gyveno ir dirbo kaip draugai. Socialinė neapykanta nyko ir formavosi socialiai vieninga tauta.

Hitleris galėdavo atvykti į gamyklas - taip praeityje būtų rizikavę tik nedaugelis vadinamosios dešinės atstovų - ir sakyti kalbas minioms darbininkų, kartais net tūkstančiams, kaip kad didžiulėje Siemens gamykloje. *„Priešingai nei fon Papenai ir kiti šalies ponai,“* - jis galėjo jiems pasakyti - *„savo jaunystėje aš buvau darbininkas, kaip ir jūs, ir giliai širdyje aš išlikau tuo, kuo buvau tada.“*

Per dvylika jo valdžios metų jokiame jo aplankytame fabrike neįvyko joks nepageidautinas incidentas. Hitleris, būdamas tarp žmonių, jautėsi namuose ir jis būdavo priimamas kaip šeimos narys, grįžęs namo po to, kai pasiekė didelės sėkmės.

Tačiau Trečiojo Reicho kancleriui reikėjo daugiau nei tik liaudies palaikymo. Jis norėjo, kad palaikymas būtų laisvai, plačiai ir pakartotinai

Vokiečių darbo žmonės su savo vadu.

išreikštas visuotinu balsavimu. Jokios kitos tautos taip dažnai nebuvo prašoma išreikšti savo nuomonės balsavimu, kaip tos eros vokiečių - penkis kartus per penkis metus.

Hitleriui neužteko to, kad kartas nuo karto žmonės už jį prabalsuodavo, kaip kad ankstesnėje demokratinėje sistemoje. Tais laikais rinkėjus retai kas sudomindavo, o kai jie išreikšdavo nuomonę, jie būdavo prastai informuoti ir abejingi. Po rinkimų galėdavo praeiti metų metai, kai politikai būdavo abejingi ir nepasiekiami, o elektoratas būdavo bejėgis išreikšti nuomonę apie jų veiksmus.

Norėdamas suteikti Vokietijos visuomenei galimybę išreikšti nuomonę dėl visuomeninės, nacionalinės ar tarptautinės reikšmės įvykių, Hitleris žmonėms suteikė naują priemonę jo paties kaip kanclerio veiksmams patvirtinti ar atmesti - plebiscitą.

Hitleris pripažino visų žmonių, vyrų ir moterų, teisę slaptu balsavimu išreikšti savo nuomonę apie jo politiką ar pagrįstai įvertinti vieną ar kitą reikšmingą jo vidaus ar užsienio politikos sprendimą. Demokratija tapo nebe formalia rutina, o gyva, aktyvia, kasmet vykdoma priežiūros programa.

„Plebiscito įstatymo“ straipsniai buvo trumpi ir aiškūs:

1. Reicho vyriausybė gali atsiklausti liaudies, ar ji pritaria ar ne vyriausybės numatytois ar įgyvendintais priemonėms. Tai taip pat taikoma įstatymui.
2. Plebiscitui pateikta priemonė bus laikoma patvirtinta, jei ji gaus paprastą balsų daugumą. Tas pats taikoma ir Konstitucijos pakeitimo įstatymui.
3. Jei žmonės patvirtina svarstomą priemonę, ji bus taikoma remiantis Žmonių ir tautos skurdo sumažinimo įstatymo II straipsniu. Reicho Vidaus reikalų ministerija yra įpareigojama imtis visų teisinių ir administracinių priemonių šio įstatymo įgyvendinimui.

Berlynas, Liepos 14 d., 1933 m. Hitleris, Frikas

Hitlerio tą dieną duotas rinkimų pažadas nebuvo tuščia retorika. Vienas nacionalinis referendumas sekė kitą: 1933 m., 1934 m., 1936 m. ir 1938 m., neminint 1935 m. Saro plebiscito, kuris vyko prižiūrint tarptautiniams stebėtojams.

Balsavimas buvo slaptas ir balsuojantieji nesijautė suvaržyti. Niekas negalėjo uždrausti vokiečiui balsuoti neigiamai, jei jis to būtų norėjęs. Tiesą sakant, tam tikra dalis žmonių balsuodavo neigiamai kiekviename plebiscite. Milijonai kitų galėjo padaryti lygiai tą patį. Visgi neigiamų balsų procentas

išliko stebėtinai mažas, paprastai mažiau nei dešimt procentų. Saro regione, kur 1935 m. sausio plebiscitas buvo nuo pradžios iki pabaigos stebimas Sajungininkų, rezultatas buvo lygiai toks pats, kaip ir likusiame Reiche: daugiau nei 90 procentų balsavo už susivienijimą su Hitlerio Vokietija! Hitleris nebijojo tokių slapto balsavimo plebiscitų, nes Vokietijos žmonės jį visada palaikė.

Nuo pat pirmųjų 1933 m. mėnesių jo pasiekimai buvo viešas, visų matomas faktas. Iki metų pabaigos bedarbių Vokietijoje sumažėjo nuo daugiau nei 6 000 000 iki 3 374 000. Taigi, nuo praėjusio vasario, kai Hitleris pradėjo savo „milžinišką darbą“, buvo sukurta 2 627 000 darbo vietų. Paprastas klausimas: kas dar Europoje kada nors per tokį trumpą laiką pasiekė panašių rezultatų?

Daugiau nei du su puse milijono darbo klasės namų vėl turėjo duonos ir galėjo džiaugtis; daugiau nei dešimt milijonų darbo klasės vyrų, moterų ir vaikų po daugelio metų nepriteklių atgavo jėgas ir įsijungė į nacionalinę bendruomenę.

Hitlerio populiarumas kartais pasireiškėdavo stebinančias ir komiškais aspektais. „Silkės skardinėse pavadinimas,“ - pasakoja Joachimas Festas – „buvo „Gerasis Adolfas“. Buvo gaminamos SA kepurėlių formos taupyklės. Geriamoji soda buvo rekomenduojama reklaminiu šūkiu „Mano kova (Mein Kampf) prieš pilvo pūtimą!“ Hitlerio portretai puikavosi ant kaklaraiščių, nosinių, kišeninių veidrodėlių, o svastikos puošė pelenines ir alaus bokalus ir buvo naudojamos margarino reklamai.“ Suerzintas tokio pataikūniško (ir išnaudotojiško) jo vardo ir partijos simbolių naudojimo, Hitleris įsakė tai nedelsiant nutraukti.

Ekonominė ir socialinė Reicho transformacija darė stebėtojams ne mažesnę įspūdį, nei nacionalsocialistinio lyderio įvykdyti politiniai pokyčiai. Gotfridas Benas, garsiausias to laikmečio Vokietijos poetas ir kairiųjų pažiūrų žmogus, rašė ekspatrijavusiam draugui Klausui Manui:

„Aš asmeniškai palaikau naują valstybę, nes dabar mano tauta eina savo keliu. Kas aš toks, kad būčiau išimtis; ar aš kažką geriau išmanau? Ne! Savo jėgų ribose aš galiu bandyti nukreipti liaudį ten, kur ją norėčiau matyti... Mano intelektualinė ir ekonominė egzistencija, mano kalba, mano gyvenimas, mano santykiai su žmonėmis, visos mano smegenys, už visa tai aš pirmiausia esu skolinas šiai tautai. Mano protėviai kilo iš jos; mano vaikai grįžta į ją... Būna akimirkų, kai visas neramus gyvenimas nutolsta ir niekas daugiau neegzistuoja, tik šios lygumos, platybės, dirva, paprasti žodžiai: mano tauta.“ (Žiūrėti: J. Fest, Hitler, New York: 1974, p. 428.)

Savo detalioje kritinėje Hitlerio biografijoje Joachimas Festas išskirtiniams 1933 m. socialiniams Hitlerio pasiekimams skyrė tik keletą pastraipų. Visgi Festas nesusilaikė nepripažinęs:

„Režimas primygtinai teigė, kad tai nebuvo vienos socialinės klasės valdžia, primesta kitoms ir, suteikdamas galimybes kilti kiekvienam, jis iš tiesų demonstravo klasinį neutralumą... Šios priemonės iš tikrųjų padėjo sulaužyti senas sustabarėjusias socialines struktūras. Jos apčiuopiamai pagerino didžiosios dalies gyventojų materialinę padėtį.“ (J. Fest, Hitler, pp. 434-435.)

Taigi ne be priežasties vėliavos su svastikomis plevėsavo darbo klasės rajonuose, kur, dar vos prieš metus, jos būdavo be ceremonijų nuplėšiamos.